

Europejski Fundusz Rolny na rzecz
Rozwoju Obszarów Wiejskich

„Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich: Europa inwestująca w
obszary wiejskie”

Współfinansowane ze środków Unii Europejskiej w ramach osi 4 - LEADER
Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013

Raport podsumowujący przeprowadzoną analizę
**aktualnych uwarunkowań i potrzeb rozwojowych obszaru działania
LGD „Kraina Dinozaurów” w kontekście prac przygotowawczych
do opracowania Lokalnej Strategii Rozwoju na lata 2015-2022**

Zamawiający:

Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Kraina Dinozaurów”
ul. Guznera 3, 47-175 Spórok, www.krainadinozaurow.pl

Wykonawca:

Witold Magryś

październik 2014 r.

Spis treści

1. Wyjaśnienie skrótów i pojęć	3
2. Wprowadzenie	4
3. Metodologia przeprowadzonej analizy	5
4. Opis zagadnień objętych przeprowadzoną analizą	8
5.1. Uwarunkowania demograficzne.....	8
5.2. Uwarunkowania gospodarcze	12
5.3. Uwarunkowania kulturowe i społeczne, w tym dla funkcjonowania organizacji obywatelskich	18
5.4. Analiza potencjału turystycznego i wizerunku zewnętrznego obszaru oraz możliwości rozwoju branży turystycznej	23
5. Wyniki sondażu dot. zgłoszonych w trakcie spotkań pomysłów na przyszłe projekty	29
6. Podsumowanie	32
7. Wykorzystane dokumenty	34
8. Spis tabel	35
9. Załączniki	36

1. Wyjaśnienie skrótów i pojęć

Skrót / pojęcie	Wyjaśnienie
LGD	Lokalna Grupa Działania – partnerstwo trójsektorowe (podmiotów sektora społecznego, publicznego i gospodarczego) funkcjonujące na „oddolnie” określonym terytorium, którego celem jest opracowanie a następnie realizacja lokalnej strategii rozwoju danego obszaru
LSR	Lokalna strategia rozwoju – dokument określający cele, priorytety i kierunki rozwoju obszaru, na którym działa konkretna LGD, opracowany zgodnie z zawartością określoną przepisami prawa, o określonym horyzoncie czasowym, odpowiadającym najczęściej okresowi programowania Unii Europejskiej
LSR 2008-2015	Lokalna Strategia Rozwoju LGD „Kraina Dinozaurów” na lata 2008-2015
LSR 2015-2022	Lokalna Strategia Rozwoju LGD „Kraina Dinozaurów” na lata 2015-2022
PROW 2007-2013	Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013
PROW 2014-2020	Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020
RLKS	Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność – instrument rozwoju terytorialnego bazujący na metodologii podejścia LEADER, zaproponowany przez Komisję Europejską w rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego i Rady nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r.
EFFROW	Europejski Fundusz Rolny na Rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich, finansujący m.in. wdrażanie podejścia LEADER w ramach PROW
depopulacja	Proces zmniejszania się liczby ludności na danym obszarze
operacja	Projekt przygotowany przez wnioskodawcę, wybrany przez LGD zgodnie z kryteriami określonymi w przepisach prawa oraz LSR; realizowany przez co najmniej jednego beneficjenta, pozwalający na osiągnięcie celów osi LEADER
Zarząd	Organ statutowy Władz Stowarzyszenia LGD „Kraina Dinozaurów” o charakterze wykonawczym
Rada Opiniująca	Organ statutowy Władz Stowarzyszenia LGD „Kraina Dinozaurów”, który w co najmniej 50% składa się z partnerów gospodarczych i społecznych oraz innych odpowiednich podmiotów reprezentujących społeczeństwo obywatelskie. Do jego wyłącznej kompetencji należy wybór operacji (projektów) w ramach budżetu lokalnej strategii rozwoju
RPO WO 2014-2020	Regionalny Program Operacyjny Województwa Opolskiego 2014-2020 - dokument planistyczny określający obszary a czasem szczegółowe działania, jakie organy Samorządu Województwa Opolskiego podejmują lub mają zamiar podjąć na rzecz wspierania rozwoju regionu z wykorzystaniem funduszy Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz Europejskiego Funduszu Społecznego
Podejście LEADER	Podejście do rozwoju obszarów wiejskich, polegające na oddolnym opracowaniu przez lokalną społeczność wiejską lokalnej strategii rozwoju obszarów wiejskich oraz realizacji wynikających z niej innowacyjnych projektów łączących zasoby, wiedzę i umiejętności przedstawicieli trzech sektorów: publicznego, gospodarczego i społecznego. Przedstawiciele ci tworzą tzw. lokalną grupę działania – partnerstwo międzysektorowe, które samodzielnie wybiera projekty, a ich realizacja przyczynia się do osiągnięcia celów wspólnie opracowanej strategii.

2. Wprowadzenie

Stowarzyszenie LGD „Kraina Dinozaurów” - podobnie jak pozostałe LGD w Polsce, wdrażające podejście LEADER - zbliża się do końca okresu wdrażania swojej lokalnej strategii rozwoju (LSR), sformułowanej w okresie programowania 2007-2013 w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013¹. W ciągu pierwszej połowy 2014 r. równoległe z prowadzeniem przez LGD ostatnich konkursów na wybór operacji i realizacją ostatnich przedsięwzięć z zakresu funkcjonowania, nabywania umiejętności i aktywizacji, zaczęły ukazywać się pierwsze wytyczne i bardziej skonkretyzowane informacje, dotyczące kształtu podejścia LEADER w okresie programowania 2014-2020. Tym samym wyzwanie sformułowania nowej, kolejnej, kilkuletniej lokalnej strategii rozwoju stało się znowu – podobnie jak w 2008 r. - aktualne. W celu pozyskania kolejnych środków finansowych na rozwój obszaru Krainy Dinozaurów niezbędne będzie złożenie jej do konkursu w nowym PROW 2014-2020, a także poddanie pod ocenę dotychczasowego dorobku i zgromadzonego potencjału instytucjonalnego Stowarzyszenia.

Zarząd Stowarzyszenia LGD „Kraina Dinozaurów” świadomy powyższego zadania już w styczniu 2013 r. postanowił poddać ewaluacji dotychczasowe kierunki działania LGD oraz przyjęte wcześniej założenia i cele strategiczne, zlecając obszerne badanie ewaluacyjne lokalnej strategii rozwoju opracowanej na okres lat 2008-2015. Dostarczyło ono wielu sugestii i rekomendacji możliwych do rozważenia w pracach nad nową strategią. W połowie 2014 r. po przesłaniu do negocjacji projektu PROW 2014-2020 do Komisji Europejskiej, LGD „Kraina Dinozaurów” rozpoczęła proces informacyjno-konsultacyjny skierowany do członków Stowarzyszenia i innych mieszkańców obszaru. Ukierunkowany został on na pracę nad kolejną LSR na okres lat 2015-2022, a jego pierwszym elementem było przeprowadzenie kilku konkretnych zadań (spotkań, konsultacji, badań ankietowych wśród członków LGD) w formie analizy aktualnych uwarunkowań i potrzeb rozwojowych obszaru Krainy Dinozaurów (przedmiot niniejszego raportu). Analiza ta nie obejmuje wszystkich dziedzin związanych z rozwojem terenu działania LGD, a koncentruje się na kilku świadomie wyselekcjonowanych obszarach. Kluczowe pytania i dylematy, na które miała odpowiedzieć ww. analiza zostały sformułowane następująco:

- 1) *Jakie są obecne główne uwarunkowania rozwojowe obszaru Krainy Dinozaurów i czy zmieniły się one w stosunku do tych z lat 2006-2008?*
 - a. *Jak na chwilę obecną przedstawiają się uwarunkowania demograficzne, gospodarcze (w tym potencjał gospodarczy) oraz społeczno-kulturowe?*
 - b. *Jaki jest aktualny wizerunek turystyczny tego obszaru i jakie są możliwości dalszego rozwoju branży turystycznej na tym terenie?*
- 2) *Czy cele z LSR 2008-2015 pozostają wciąż aktualne? Jeśli tak, to w jakim zakresie?, jeśli nie, to jakie są aktualne problemy i wyzwania dla tego obszaru? Co należy kontynuować, czego zaprzestać, a co zmienić?*

¹ strategia ta ze względu na opóźnienie startu PROW 2007-2013 oraz tzw. zasadę „n+2” ma horyzont czasowy od 2008 do 2015 r.

3. Metodologia przeprowadzonej analizy

Niniejszy raport jest podsumowaniem analizy aktualnych uwarunkowań i potrzeb rozwojowych obszaru, na którym działa LGD „Kraina Dinozaurów”, przeprowadzonej w okresie między lipcem a wrześniem 2014 r. Podstawowym założeniem metodologicznym całego procesu analitycznego było możliwie duże zaangażowanie w te prace członków i organów statutowych LGD. Cały proces gromadzenia danych do raportu przebiegał dwutorowo – z jednej strony analizowano dane ze statystyk publicznych, z drugiej pozyskiwano dane z urzędów gmin - i przede wszystkim - od członków LGD i innych mieszkańców obszaru.

Elementem poprzedzającym pierwsze spotkania konsultacyjne z mieszkańcami gmin było opracowanie materiału wyjściowego do przeprowadzenia analizy aktualnych uwarunkowań i potrzeb rozwojowych (załącznik nr 1). Został on zaprezentowany na spotkaniu roboczym z przedstawicielami Zarządu i Rady Opiniującej LGD. Materiał zawierał m.in. podsumowanie dotychczasowych działań LGD, ocenę dotychczasowego osiągnięcia założeń i celów rozwojowych LSR „Kraina Dinozaurów” na lata 2008-2015 oraz opis proponowanego kształtu działania LEADER w Programie Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 (wg. aktualnego projektu), ze szczególnym uwzględnieniem informacji dotyczących możliwości pozyskiwania wsparcia dla mieszkańców, organizacji i innych podmiotów funkcjonujących na tym obszarze.

Źródło: archiwum zdjęć LGD „Kraina Dinozaurów”

Materiał ten, a także opracowana na jego podstawie prezentacja multimedialna były podstawą do dyskusji w trakcie 7 spotkań informacyjno-konsultacyjnych, przeprowadzonych w lipcu 2014 r. we wszystkich gminach obszaru Krainy Dinozaurów. Na każdym ze spotkań przedstawiono m.in. cele ww. analizy, podsumowanie dotychczasowych działań LGD, ocenę dotychczasowego osiągnięcia założeń i celów rozwojowych LSR „Kraina Dinozaurów” na lata 2008-2015, a także

opis proponowanego kształtu działania LEADER w Programie Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 (wg. projektu PROW 2014-2020 z dnia 7.04.2014 r.).

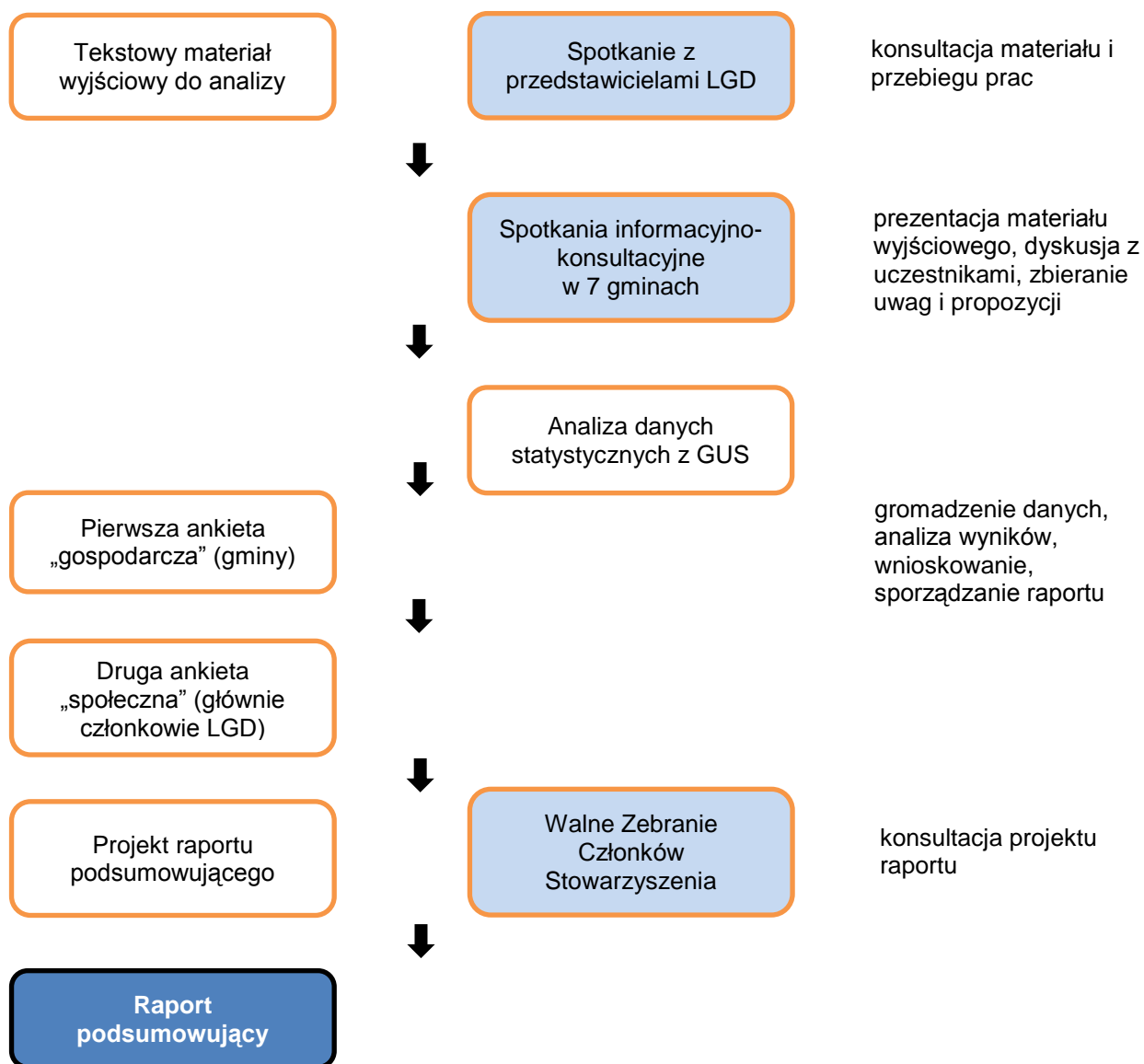
W części warsztatowej ww. spotkań analizowano m.in. aktualne problemy i uwarunkowania rozwojowe obszaru, w tym m.in. czynniki demograficzne, potencjał gospodarczy i społeczno-kulturalny, potencjał turystyczny obszaru i możliwości jego dalszego rozwoju, ze szczególnym uwzględnieniem przedsiębiorczości w obszarze turystyki. Gromadzono również opinie na temat kierunków rozwoju obszaru oraz działań, które mają być podejmowane w okresie programowania 2014-2020. Istotnym elementem spotkań była dyskusja nt. propozycji konkretnych, przyszłych projektów, które mogłyby chociaż częściowo rozwiązywać omawiane problemy lub w inny sposób przyczynić się do rozwoju społeczno-gospodarczego tego obszaru. Spotkania odbyły się w następujących terminach:

- 1.07.2014 r - Zarząd i Rada Opiniująca – siedziba LGD w Spóroku
- 1.07.2014 r. gmina Zawadzkie - Centrum Informacji Turystycznej
- 8.07.2014 r. gmina Zębówice , Dom Spotkań w Zębowicach
- 9.07.2014 r. gmina Dobrodzień, Dom Kultury w Dobrodzieniu
- 14.07.2014 r. gmina Ozimek, Urząd Gminy i Miasta w Ozimku
- 15.07.2014 r. gmina Chrzastowice, Klub Samorządowy w Chrzastowicach
- 21.07.2014 r. gmina Kolonowskie , siedziba LGD w Spóroku
- 31.07.2014 r. gmina Turawa, Urząd Gminy w Turawie

Uzupełnieniem ww. spotkań informacyjno-konsultacyjnych było przygotowanie kwestionariusza ankietowego dla gmin obszaru LGD (tzw. pierwsza ankieta). Zawierał on m.in. pytania dotyczące sytuacji gospodarczej gmin, potencjału turystycznego, kwestii związanych z aktualnym wizerunkiem wewnętrznym i zewnętrznym, a także ocenę adekwatności celów LSR 2008-2015 do bieżącej sytuacji obszaru i aktualnych oczekiwań względem kolejnej strategii na lata 2015-2022. Pierwszą ankietę wypełnili przedstawiciele wszystkich 7 gmin.

Równoległe do ww. spotkań z udziałem mieszkańców gromadzono dane statystyczne dot. sytuacji społeczno-gospodarczej obszaru Krainy Dinozaurów, dostępne w Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego. Porównywano je z analogicznymi danymi z roku 2006, które brano pod uwagę kiedy opracowywano LSR na lata 2008-2015, poszukując istotnych zmian i występujących wyraźnie tendencji. O przyczyny części z nich zapytano członków LGD w tzw. drugiej ankiecie, która w większości dotyczyła uwarunkowań społecznych i tych istotnych z punktu widzenia rozwoju turystyki i rekreacji. Zawierała ona również szereg pytań dotyczących uwarunkowań funkcjonowania organizacji pozarządowych na obszarze, a także próby odpowiedzi na spostrzeżenia autora analizy dot. samej LGD, pojawiające się w trakcie dyskusji podczas ww. spotkań informacyjno-konsultacyjnych. Celem wypracowania swobodnego rankingowego listy oczekiwań dotyczących pomysłów na przyszłe projekty, umożliwiono ustosunkowanie się ankietowanym osobom do propozycji projektów zgłoszonych w trakcie wcześniejszych spotkań w poszczególnych gminach. Na podstawie wszystkich zgromadzonych materiałów przystąpiono do opracowania raportu podsumowującego. Cały zastosowany proces analityczny przedstawiono na Rysunku 1.

Rysunek 1.

Źródło: opracowanie własne

4. Opis zagadnień objętych przeprowadzoną analizą

5.1. Uwarunkowania demograficzne

Województwo opolskie jest regionem najbardziej zagrożonym zjawiskiem postępującej depopulacji, wynikającej z niskiego przyrostu naturalnego, niskich wskaźników dzietności oraz bardzo niekorzystnych tendencji w zakresie ruchu migracyjnego ludności. W „Diagnozie wyzwań, potrzeb i potencjałów obszarów/sektorów objętych Regionalnym Programem Operacyjnym Województwa Opolskiego 2014-2020” wskazano, iż „charakteryzujące województwo najniższe wartości współczynników dzietności w kraju wraz z najwyższym i odsetkami emigrantów w odniesieniu do liczby ludności zameldowanej sprawiają, że Opolskie doświadcza nie tylko wzrostu udziału osób starszych w populacji ogółem, ale także istotnego spadku rzeczywistej liczby ludności regionu”². Prognoza ludności na lata 2008–2035 (GUS) przewiduje, iż liczba ludności województwa opolskiego w 2035 r. wyniesie 897,1 tys. mieszkańców, tj. o 140 tys. mniej aniżeli region liczył w 2007 r.

Tabela 1 Dane dot. liczby ludności oraz przyrostu naturalnego na obszarze LGD

	mieszkańcy zamieszkujący 31.XII.2006	mieszkańcy zamieszkujący 31.XII.2013	zmiana %	przyrost naturalny 31.XII.2006	przyrost naturalny 31.XII.2013
Chrzęstowice	6669	6780	1,7%	-14	4
Dobrodzień	10577	10051	-5,0%	-19	-8
Kolonowskie	6200	5962	-3,8%	-4	-9
Ozimek	20900	19988	-4,4%	-39	-22
Turawa	9573	9687	1,2%	-5	1
Zawadzkie	12798	11878	-7,2%	-27	-22
Zębowice	4067	3751	-7,8%	-14	-22
Obszar LGD	70784	68097	-3,8%	-122	-78

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.stat.gov.pl, data pobrania danych 29.06.2014

Obszar gmin Krainy Dinozaurów, zaliczany do tzw. podregionu opolskiego (który w ostatnich 10 latach wyludniał się szybciej niż drugi podregion - nyski), na koniec 2006 był zamieszkiwany przez ok. 70,8 tys. osób. Pod koniec 2013 r. liczba ta zmniejszyła się o ok. 3,8% do liczby 68,1 tys. (choć zapewne faktyczna liczba mieszkańców jest jeszcze niższa z uwagi na fakt, iż część osób, które wyemigrowały za granicę nie zgłosiły tego faktu w urzędach³). Największy ubytek ludności w porównaniu do 2006 r. nastąpił w Zębowicach i Zawadzkim. Negatywne tendencje zmniejszania się liczby zamieszkujących ten teren osób nie wystąpiły w analizowanym okresie jedynie w Chrzęstowicach i Turawie, przy czym odnotowany w 2013 r. przyrost naturalny ludności był tam minimalny (te dwie gminy – jako jedyne z obszaru objętego LSR - odnotowały dodatnie wskaźniki). W stosunku do 2006 r. nastąpiła niewielka poprawa sytuacji, przy czym dalej jednak przyrost naturalny całego obszaru ma charakter ujemny.

² Załącznik nr 1 do RPO WO 2014-2020 (projekt z kwietnia 2014 r.), str. 9

³ szacuje się, że jest to średnio ok. 10% emigrujących na pobyt stały

Tabela 2 Salda migracji wewnętrznej i zewnętrznej

	saldo migracji wewnętrznych 2006	saldo migracji wewnętrznych 2013	saldo migracji zagranicznych 2006	saldo migracji zagranicznych 2013
Chrzastowice	72	61	-43	-22
Dobrodzień	-10	0	-122	-23
Kolonowskie	-1	8	-26	-60
Ozimek	-7	18	-130	-106
Turawa	75	52	-58	-5
Zawadzkie	-15	-30	-78	-81
Zębowice	-6	2	-25	-31
Obszar LGD	108	111	-482	-328

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.stat.gov.pl, data pobrania danych 29.06.2014

Na niekorzystną sytuację demograficzną obszaru od wielu lat wpływają uwarunkowane historycznie, masowe migracje zarobkowe (o charakterze zewnętrznym) do krajów Europy Zachodniej, szczególnie do Niemiec. Porównanie migracji wewnętrznych (do innych regionów Polski) w latach 2006 i 2013 wskazują na ich względnie stały, bilansujący się charakter. Poziom migracji zewnętrznych w analogicznych latach uległ pewnemu zmniejszeniu, zachowując w dalszym ciągu jednak negatywny, ujemny charakter. Oznacza to, że w dalszym ciągu więcej ludzi opuszcza obszar LGD, niż się na nim osiedla, a długoletni, niekorzystny trend zostaje utrzymany.

Tabela 3 Ludność wg. ekonomicznych grup wieku

	Ludność w wieku przedprodukcyjnym		zmiana %	Ludność w wieku produkcyjnym		zmiana %	Ludność w wieku poprodukcyjnym		zmiana %
	2006	2013		2006	2013		2006	2013	
Chrzastowice	1147	1073	-6,5%	4410	4463	1,2%	1112	1244	11,9%
Dobrodzień	2071	1650	-20,3%	6688	6551	-2,0%	1818	1850	1,8%
Kolonowskie	1019	837	-17,9%	3999	3958	-1,0%	1182	1167	-1,3%
Ozimek	3537	2900	-18,0%	14208	13582	-4,4%	3155	3506	11,1%
Turawa	1823	1558	-14,5%	6086	6372	4,7%	1664	1757	5,6%
Zawadzkie	2302	1670	-27,5%	8356	7930	-5,1%	2140	2278	6,4%
Zębowice	751	566	-24,6%	2627	2559	-2,6%	689	626	-9,1%
Obszar LGD	12650	10254	-18,9%	46374	45415	-2,1%	11760	12428	5,7%

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.stat.gov.pl, data pobrania danych 29.06.2014

Obserwowana w wielu krajach Europy tendencja starzenia się społeczeństw ma również odzwierciedlenie w całym województwie opolskim, w tym na obszarze LGD. W stosunku do 2006 r. znacznemu - bo aż o ok. 19% - zmniejszeniu uległa liczba osób młodych w wieku przedprodukcyjnym (głównie na skutek niekorzystnej tendencji przyrostu naturalnego, niskich wskaźników dzietności), przy jednoczesnym wzroście liczby ludności starszej, tj. w wieku poprodukcyjnym (przyrost o ok. 5,7%). Również liczba ludności w wieku produkcyjnym zmniejsza się, choć w 2013 r. spadek ten nie był jeszcze bardzo znaczący (ok. 2,1% w stosunku do 2006 r.). Relatywnie najgorsza sytuacja demograficzna, tj. spadek osób w wieku przedprodukcyjnym, przy jednoczesnym wzroście osób w wieku poprodukcyjnym - biorąc pod uwagę porównanie lat 2006 i 2013 - wystąpiła w Ozimku i Zawadzkim.

Powyższe oficjalne dane statystyczne dot. migracji oraz ludności wg. ekonomicznych grup wieku nie oddają jednak rzeczywistej sytuacji na obszarze LGD. Wieloletni badacz ww. zjawisk prof. Romuald Jończy twierdzi, iż:

„Istotnym problemem we właściwej interpretacji sytuacji na rynku pracy województwa są oficjalne wskaźniki rynku pracy: zatrudnienia, bezrobocia i aktywności zawodowej, obciążone znacznym błędem wynikającym z innej niż faktyczna liczby mieszkańców województwa oraz występowania dużej skali nierejestrowanej migracji zarobkowej i dużego udziału zarejestrowanych bezrobotnych nieposzukujących pracy. Nawet pobieżna analiza oficjalnych wskaźników zwraca uwagę, że województwo opolskie wyróżnia się na tle innych regionów dwoma cechami. Pierwsza cecha to bardzo mały udział pracujących wśród ludności w wieku produkcyjnym. Udział ten wg oficjalnych danych jest o około 7–8 punktów procentowych niższy niż w kraju. Powoduje to (przy zbliżonym w Polsce i na Opolszczyźnie udziale bezrobotnych), że również udział ludności aktywnej zawodowo wśród ludności w wieku produkcyjnym jest na Opolszczyźnie o około 9 punktów procentowych mniejszy niż w całym kraju. Za zróżnicowanie to odpowiadają bez wątpienia oba rodzaje nierejestrowanej migracji: emigracja stała, która zwiększa mianownik wskaźników i migracja zarobkowa (nieuwzględniana w ich licznikach).

Drugą cechą szczególną dla wskaźników opolskiego rynku pracy jest relacja obu oficjalnych wskaźników bezrobocia: liczonego wobec ludności aktywnej zawodowo i wobec ludności w wieku produkcyjnym. Wskaźnik bezrobocia liczonego tradycyjnie – w stosunku do liczby osób aktywnych zawodowo – jest w województwie już od lat wyższy niż w całym kraju. Drugi ze wskaźników (udział bezrobotnych wśród ludności w wieku produkcyjnym) jest z kolei niższy niż w kraju. Nietrudno się domyślić, że ta anormalna, a typowa dla Opolszczyzny, sytuacja wynika z tego, że podstawa pierwszego ze wskaźników powinna być większa (o pracujących za granicą), a drugiego mniejsza (o niewymeldowanych emigrantów stałych). Te nieodzwierciedlające rzeczywistej sytuacji dane można poddać weryfikacji, możliwej dzięki wiedzy posiadanej na temat rzeczywistej skali emigracji stałej i skali nieuwzględnianego zatrudnienia za granicą. Weryfikacja ta prowadzi do wniosku, że faktyczny poziom aktywności zawodowej i zatrudnienia jest, w odniesieniu do województwa opolskiego, istotnie wyższy od oficjalnych danych i oba te wskaźniki są wyższe niż wartości przeciętne dla Polski. Wskazuje to również, że przeciętny poziom bezrobocia jest na Opolszczyźnie nieco niższy niż w kraju, a nieco większa jest aktywność zawodowa, która jednakże dokonuje się częściowo za granicą.

Ponadto należy sądzić, że faktyczny poziom bezrobocia w Opolskiem jest niewątpliwie istotnie niższy od rejestrowanego, bowiem istotną część zarejestrowanych bezrobotnych stanowią osoby faktycznie nieposzukujące pracy, rejestrujące się jako bezrobotne ze względu na dostęp do opieki zdrowotnej. Dotyczy to szczególnie kobiet, których mężowie pracują za granicą stale, a także części osób pracujących za granicą okresowo.¹⁴

¹⁴ R. Jończy, *Zagraniczne migracje zarobkowe z województwa opolskiego w latach 2008–2010 oraz ich wpływ na opolski rynek pracy i sferę fiskalną samorządów terytorialnych. Diagnoza i rekomendacje w kontekście rozwoju regionu*, Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego, Opole 2011, str. 125-126

Wyjątkowo niekorzystnym zjawiskiem jest zmniejszająca się liczba osób młodych mieszkańców Krainy Dinozaurów (w wieku do 17 lat), która niestety zmniejsza się we wszystkich gminach LGD. W 2012 r. dzietność matek z województwa opolskiego była najniższa w skali kraju (1,15) - znacznie poniżej granicy prostej zastępowalności pokoleń, która wynosi 2,10-2,15. Oznacza to, iż poziom obciążenia ekonomicznego ludności produkcyjnej kosztami utrzymania ludności w wielu przedprodukcyjnym i poprodukcyjnym będzie (a w zasadzie już jest) w regionie opolskim jednym z najwyższych w Europie. Wskaźnik obciążenia demograficznego rozumiany jako ludność w wieku poprodukcyjnym przypadająca na 100 osób w wieku produkcyjnym na obszarze gmin tworzących LGD w latach 2006 i 2013 przedstawiał się następująco:

Tabela 4 Wskaźnik obciążenia demograficznego obszaru LGD

	2006	2013	zmiana w %
Dobrodzień	27,2	28,2	3,7
Zębowice	26,2	24,5	-6,5
Chrzastowice	25,2	27,9	10,7
Ozimek	22,2	25,8	16,2
Turawa	27,3	27,6	1,1
Kolonowskie	29,6	29,5	-0,3
Zawadzkie	25,6	28,7	12,1
obszar LGD (średnia)	26,2	27,5	4,9
opolskie (średnia)	24,7	29,2	18,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.stat.gov.pl

Z analizy tabeli wynika, iż wskaźnik obciążenia demograficznego na obszarze LGD na przestrzeni lat 2006 i 2013 wzrósł o ok. 5%. Wzrost tego wskaźnika w skali całego województwa w analizowanym okresie był ponad trzykrotnie wyższy - w 2006 r. średnia dla obszaru LGD była powyżej średniej wojewódzkiej, a w 2013 r. o 2% niższa.

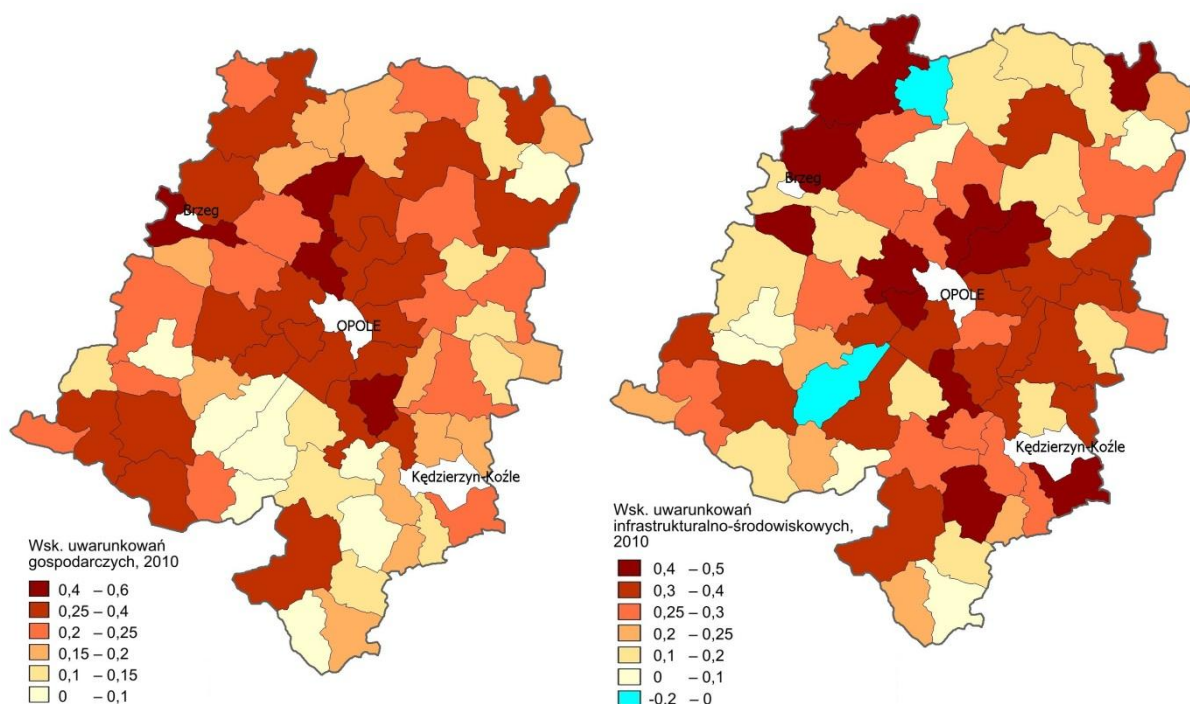
Problemy starzejących się społeczności lokalnych były szeroko dyskutowane w trakcie spotkań informacyjno-konsultacyjnych w gminach. Zgłoszono kilka pomysłów na projekty dla tej grupy osób, a projekt animatorów osób starszych uzyskał najwięcej głosów poparcia w sondażu ankietowym w umownej kategorii „aktywizacja, społeczeństwo, kultura, sport” (wyniki ww. sondażu przedstawiono w końcowej części zasadniczej treści niniejszego raportu).

5.2. Uwarunkowania gospodarcze

Województwo opolskie wyróżnia się w skali kraju wysokim poziomem życia ludności w gospodarstwach domowych (3 miejsce w kraju w 2013 r.⁵) oraz wysokim poziomem dochodów rozporządzalnych i konsumpcji. Jednocześnie cechuje się bardzo niską aktywnością ekonomiczną ludności oraz niskim poziomem zatrudnienia. Region ten osiągnął średni poziom rozwoju gospodarczego (PKB per capita w 2012 r. – 11 miejsce w kraju), a także - w ostatnich latach - najniższą w kraju stopę wzrostu gospodarczego.

Obszar LGD znajduje się w bardziej dynamicznej pod względem wytwarzanego PKB per capita części wschodniej województwa opolskiego. Podregion opolski według danych z 2012 r. należy do grupy obszarów o wysokim poziomie rozwoju (91,7% średniego poziomu w kraju, 21 miejsce), zaś podregion nyski do grupy o najniższym, statystycznym poziomie rozwoju w całym kraju (62,5% średniego poziomu w kraju, 59 miejsce na 66 podregionów)⁶.

Rysunek 1 Wskaźniki uwarunkowań gospodarczych i uwarunkowań infrastrukturalno-środowiskowych terenów wiejskich województwa opolskiego

Źródło: Raport „Szanse i zagrożenia oraz potencjalne kierunki rozwoju obszarów wiejskich w Polsce w ujęciu regionalnym, Raport podsumowujący”, Agrotec Polska sp. z o.o. IGiPZ PAN na zlecenie FAPA, 2013, str. 157

Uwarunkowania gospodarcze poszczególnych fragmentów obszaru LGD pozostają zróżnicowane. Różnorodność ta ma podłoże geograficzne (surowce, warunki przyrodnicze i położenie względem Opola), a także historyczne, związane z lokalnymi tradycjami przemysłowymi (hutnictwo i w mniejszym zakresie produkcja mebli). Wskaźnik ogólnych uwarunkowań gospodarczych w 2010 r. był najwyższy w

⁵ J.Czapiński, T.Panek (red.), *Diagnoza Społeczna 2013. Warunki i jakość życia Polaków. Raport*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2013, str. 119

⁶ Na podstawie: Produkt krajowy brutto – Rachunki regionalne w 2011 r., GUS w Warszawie, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice 2013

gminach: Chrzastowice i Turawa, niższy w gminach: Ozimek i Dobrodzień, a najniższy w gminach: Zawadzkie, Zębowice i Kolonowskie.

W dokumencie LSR 2008-2015 wskazano, iż na terenie Krainy Dinozaurów można wymienić zasadniczo dwie kategorie obszarów, tj. obszary uprzemysłowione (gminy Ozimek, Kolonowskie, Zawadzkie, Dobrodzień) oraz obszary o szczególnych predyspozycjach do rozwoju rzemiosła, rolnictwa, a od pewnego czasu również turystyki, pełniące przy tym funkcję mieszkalno-wypoczynkową (Chrzastowice, Turawa, Zębowice)⁷.

Tabela 5 Charakterystyka podmiotów gospodarczych na obszarze LGD

	Podmioty gospodarki narodowej ogółem		zmiana %	Spółki prawa handlowego		zmiana %	Os. fizyczne prowadz. działaln. gosp.		zmiana %
	2006	2013		2006	2013		2006	2013	
Chrzastowice	477	620	30,0%	1	2	100,0%	387	503	30,0%
Dobrodzień	731	769	5,2%	20	42	110,0%	594	592	-0,3%
Kolonowskie	246	308	25,2%	15	23	53,3%	185	232	25,4%
Ozimek	1364	1457	6,8%	43	65	51,2%	1065	1126	5,7%
Turawa	670	905	35,1%	24	38	58,3%	560	758	35,4%
Zawadzkie	634	662	4,4%	4	2	-50,0%	449	463	3,1%
Zębowice	163	169	3,7%	5	5	0,0%	123	130	5,7%
Obszar LGD	4285	4890	14,1%	112	177	58,0%	3363	3804	13,1%

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.stat.gov.pl, data pobrania danych 29.06.2014

W związku z opisywaną wyżej nierównością potencjałów i uwarunkowań gospodarczych trudno jest mówić o jednej kluczowej branży, od której w największym stopniu zależy kondycja gospodarcza całego obszaru. Na pewno bardzo istotną rolę, choć nie we wszystkich gminach LGD odgrywają: branża metalowa/hutnicza (szczególnie Huta Małapanew w Ozimku, Walcownia Rur Andrzej w Zawadzkiem, Małapanew Maszyny i Konstrukcje w Ozimku oraz Izostal w Zawadzkiem) oraz branża meblarska w największym stopniu zlokalizowana w Dobrodzieniu. Istotne są również handel oraz rolnictwo. Obiecująco rozwija się turystyka (w szczególności kajakowa i rowerowa). Do zawodów/grup przedsiębiorstw gospodarczych zanikających na obszarze LGD można zaliczyć z kolei głównie te z szeroko pojętego drobnego rzemiosła, tj. szewc, kowal, rzeźnik, ceramik itp.

Gminy obszaru w różny sposób akcentują swoje aktualne kierunki rozwoju gospodarczego, tj. od rozwoju skoncentrowanego, monocentrycznego (produkcja i sprzedaż mebli w Dobrodzieniu) do rozwoju wielopłaszczyznowego, zrównoważonego, który deklarują Chrzastowice.

Analiza danych ilościowych, w tym w szczególności liczba podmiotów gospodarki narodowej ogółem wskazuje, iż najwyższe tempo przyrostu nowych podmiotów gospodarczych w analizowanych latach 2006 i 2013 jest obserwowane nie na obszarach typowo przemysłowych, a na obszarach o szczególnych predyspozycjach do rozwoju rzemiosła, rolnictwa, turystyki i funkcji mieszkalnej. Jest to zapewne związane m.in. z ekonomiczną dywersyfikacją obszarów wiejskich. Najwięcej nowych spółek prawa handlowego między 2006 a 2013 r. powstało z kolei w Dobrodzieniu i

⁷ Zob. LSR 2008-2015, str. 30

Ozimku, a największy %-wy przyrost w stosunku do 2006 r. nowych osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą odnotowano w Turawie i Chrząstowicach. Na spotkaniach informacyjno-konsultacyjnych w gminach Krainy Dinozaurów wiele osób prezentowało pogląd, iż prowadzenie działalności gospodarczej jest niezwykle trudne (głównie ze względu na przepisy prawne), a cyt. „w momencie chęci rozpoczęcia działalności gospodarczej najczęściej napotka się na bariery nie do przejścia”. Dużym poparciem uczestników cieszyły się wszelkie pomysły szkoleń informacyjnych, dotyczących prowadzenia działalności gospodarczej.

W pierwszej ankiecie gminy obszaru miały możliwość wskazania podmiotów gospodarczych o szczególnym znaczeniu z punktu widzenia ich rozwoju. Nazwy ww. podmiotów uwidoczniono na poniższej mapie:

Rysunek 2 Najważniejsze podmioty gospodarcze obszaru Krainy Dinozaurów

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ankietowych

Kooperacja przedsiębiorstw – wg. informacji przekazanych przez gminy - na obszarze LGD ma miejsce głównie we wspomnianych branżach wyróżniających się tj. w branży hutniczej oraz producentów mebli, choć są również pewne dobre przykłady współpracy podmiotów z sektora spożywczego (np. w Zębówicach). Wyniki pierwszej ankiety wskazują, iż istnieje pewien potencjał do współpracy w ramach sieci gospodarczych nie tylko w ww. branżach, ale również w rozwijającej się branży turystycznej (jak dotąd dobre praktyki obserwowano m.in. w grupie małych firm zajmujących się wynajmem kajaków i organizacją spływów kajakowych).

Większość gmin obszaru ma do zaoferowania potencjalnym inwestorom uzbrojone tereny inwestycyjne oraz elementy zachęt finansowych, tj. obniżone stawki podatku

od nieruchomości, niektóre zaś specjalnie wydzielone strefy inwestycyjne w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (Chrzastowice, Kolonowskie). Tabela poniżej prezentuje planowane przez samorządy lokalne w okresie najbliższych 3 lat (tj. do 2017 r.) inwestycje szczególnie istotne dla rozwoju lokalnej gospodarki.

Tabela 6 Inwestycje szczególnie istotne dla rozwoju lokalnej gospodarki planowane przez samorządy lokalne do 2017 r.

	Planowane inwestycje
Chrzastowice	kanalizacja, gazyfikacja, uzbrojenie terenów inwestycyjnych
Dobrodzień	obwodnica, kanalizacja, przebudowa rynku
Kolonowskie	odnawialne źródła energii, drogi lokalne
Ozimek	budowa parku przemysłowego, inkubator przedsiębiorczości
Turawa	III etap turystycznego zagospodarowania Jeziora Średniego
Zawadzkie	uzbrojenie terenów inwestycyjnych, poprawa dróg, rozwój systemu bezpieczeństwa, ratownictwa i ochrony przeciwpowodziowej
Zębowice	gospodarka ściekowa, budowa i remonty dróg lokalnych

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet wypełnionych przez przedstawicieli gmin

Tabela 7 Dochody gospodarstw rolnych ze źródeł rolniczych i pozarolniczych w 2010 r.

	Liczba gospodarstw domowych uzyskujących dochody				
	z różnych źródeł	z działalności rolniczej	z działalności rolniczej w %	z działalności pozaroln.	z działalności pozaroln. w %
Dobrodzień	477	471	98,74	77	16,14
Zębowice	271	259	95,57	39	14,39
Chrzastowice	309	271	87,70	40	12,94
Ozimek	351	329	93,73	181	51,57
Turawa	355	353	99,44	138	38,87
Kolonowskie	708	288	40,68	196	27,68
Zawadzkie	544	277	50,92	25	4,60
obszar LGD	3015	2248	74,56	696	23,08

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.stat.gov.pl, data pobrania danych 12.10.2014

Uwarunkowania dla prowadzenia działalności rolniczej zostały obszernie opisane w raporcie dot. badania ewaluacyjnego LSR z okresu 2008-2015 z 2013 r. Według danych Powszechnego Spisu Rolnego 2010 w strukturze dochodów gospodarstw rolnych uzyskujących dochody z różnych źródeł, na obszarze LGD ok. 75% stanowią te uzyskujące dochody z działalności rolniczej (przy czym w gminach Turawa i Kolonowskie odsetek ten stanowi ok. 99%, a w Kolonowskim i Zawadzkiem odpowiednio ok. 40 i 50%). Ze źródeł pozarolniczych czerpie dochody z kolei ok. 23% gospodarstw (największy ich odsetek - wyraźnie wyższy od średniej występuje w gminie Ozimek).

Głównym problemem społecznym i gospodarczym obszaru Krainy Dinozaurów wciąż pozostaje niedostatek miejsc pracy i niska aktywność zawodowa mieszkańców. W 2013 r. sytuacja w ujęciu statystycznym uległa niewielkiej poprawie w stosunku do 2006 r. Porównanie danych dot. bezrobocia rejestrowanego w ww. latach w 3 powiatach, na terenie których znajdują się gminy obszaru objętego LSR prezentuje poniższa tabela.

Tabela 8 Stopa bezrobocia w powiatach, na terenie których znajdują się gminy należące do LGD

	Stopa bezrobocia rejestrowanego 2006 w %	Stopa bezrobocia rejestrowanego 2013 w %
powiat opolski (m.in. Chrzastowice, Ozimek, Turawa)	15,4	14,0
powiat oleski (m.in. Dobrodzień, Zębowice)	9,9	10,2
powiat strzelecki (m.in. Kolonowskie, Zawadzkie)	14,5	10,6
średnia dla obszaru LGD	13,3	11,6
opolskie	16,2	14,2
Polska	14,8	13,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.stat.gov.pl, data pobrania danych 12.10.2014

Stopa bezrobocia rejestrowanego w województwie opolskim wciąż pozostaje na poziomie wyższym niż średnia dla kraju. Wskaźnik ten w ww. 3 powiatach kształtuje się na poziomie niższym od wskaźnika regionalnego. Warty odnotowania jest znaczący spadek stopy bezrobocia rejestrowanego w powiecie strzeleckim.

Tabela 9 Bezrobotni zarejestrowani oraz bezrobotni w ludności w wieku produkcyjnym

	Bezrobotni zarejestrowani ogółem		zmiana %	Udział bezrobotnych zarej. w liczbie ludności w wieku produkcyjnym w %		zmiana %
	2006	2013		2006	2013	
Chrzastowice	236	190	-19,5	5,4	4,3	-20,4
Dobrodzień	241	317	31,5	3,6	4,8	33,3
Kolonowskie	184	163	-11,4	4,6	4,1	-10,9
Ozimek	529	919	73,7	3,7	6,8	83,8
Turawa	382	350	-8,4	6,3	5,5	-12,7
Zawadzkie	485	380	-21,6	5,8	4,8	-17,2
Zębowice	91	134	47,3	3,5	5,2	48,6
Obszar LGD	2 148	2 453	14,2			
opolskie	60 058	51 636	-14,0	8,9	7,9	-11,2
Polska	2 309 410	2 157 883	-6,6	9,4	8,8	-6,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.stat.gov.pl, data pobrania danych 29.06.2014

Niestety żadne z dostępnych danych statystycznych nie prezentują pełnego obrazu zjawiska bezrobocia na danym obszarze. Liczba osób bezrobotnych zarejestrowanych na terenie LGD najbardziej zmniejszyła się w porównaniu lat 2006 i 2013 w gminach: Chrzastowice i Zawadzkie, zwiększyła zaś w gminach: Ozimek i Zębowice. Najmniejszy procentowy udział zarejestrowanych osób bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym wystąpił w 2013 r. w gminach: Chrzastowice, Kolonowskie i Dobrodzień, największy natomiast w gminie Ozimek. Wskaźniki te są niższe niż średnie dla regionu i dla kraju (należy jednak przypomnieć, iż dane dot. bezrobocia rejestrowanego odpowiadają jedynie części faktycznego obrazu bezrobocia).

Tabela 10 Bezrobocie rejestrowane w podziale na płci (K-kobiety, M-mężczyźni)

	2006					2013				
	ogółem	K	w %	M	w %	ogółem	K	w %	M	w %
Dobrodzień	241	152	63,1	89	36,9	317	179	56,5	138	43,5
Zębowice	91	60	65,9	31	34,1	134	94	70,1	40	29,9
Chrzastowice	236	157	66,5	79	33,5	190	108	56,8	82	43,2
Ozimek	529	329	62,2	200	37,8	919	468	50,9	451	49,1
Turawa	382	241	63,1	141	36,9	350	184	52,6	166	47,4
Kolonowskie	184	116	63,0	68	37,0	163	89	54,6	74	45,4
Zawadzkie	485	294	60,6	191	39,4	380	208	54,7	172	45,3
obszar LGD	2148	1349	62,8	799	37,2	2453	1330	54,2	1123	45,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.stat.gov.pl, data pobrania danych 29.06.2014

Wśród osób bezrobotnych zarejestrowanych przeważają kobiety, z których duża część nie ma prawa do zasiłku. Odsetek zarejestrowanych bezrobotnych kobiet do zarejestrowanych mężczyzn uległ jednak zmianie na przestrzeni lat 2006 i 2013 z relacji 63%-37% do relacji 54%-46%, czyli zdecydowanie bardziej wyrównanej.

Tabela 11 Odsetek ludności korzystającej z urządzeń sieciowych w % ogółu ludności (dane z roku 2012)

	wodociąg	kanalizacja	gazociąg	dł.sieci kan. w relacji do dł.sieci wod.
Dobrodzień	88,3	36,4	0	0,1
Zębowice	90,0	0	0	0
Chrzastowice	95,3	86,6	0	0,5
Ozimek	97,5	55,0	24,7	0,3
Turawa	87,1	50,9	4,4	1,1
Kolonowskie	94,7	67,8	0,9	1
Zawadzkie	94,6	69,9	2,3	1,1
opolskie (wieś)	91,4	33,6	3,5	0,5
Polska (wieś)	76,2	29,4	21,7	0,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.stat.gov.pl, data pobrania danych 13.10.2014

Dużo bardziej zwarta, niż w innych regionach kraju sieć osadnicza, bardziej uporządkowany sposób zabudowy miejscowości wiejskich, a także wieloletnie wysiłki samorządów lokalnych spowodowały, iż obszar na którym działa LGD „Kraina Dinozaurów” z bardzo nielicznymi wyjątkami posiada bardzo wysoki poziom wyposażenia w elementy infrastruktury technicznej (kanalizacja, wodociągi). Odsetek ludności korzystającej z wodociągów i kanalizacji w poszczególnych gminach jest przeważnie wyższy (niekiedy bardzo znacząco) od średniej dla obszarów wiejskich w regionie i wyraźnie wyższy od analogicznej średniej w kraju. Zdecydowanie gorzej przedstawia się poziom dostępu mieszkańców do gazociągu, który jest zbliżony do średniej krajowej jedynie w Ozimku.

5.3. Uwarunkowania kulturowe i społeczne, w tym dla funkcjonowania organizacji obywatelskich

Województwo opolskie cechuje się wysokim poziomem zaspokojenia potrzeb mieszkańców, zwłaszcza w sferze infrastruktury społecznej. Wg. Diagnozy Społecznej 2013 w obszarze kształcenia dzieci, zaspokojenia potrzeb w zakresie ochrony zdrowia, uczestnictwa w kulturze, a także wypoczynku region ten oferował swoim mieszkańcom najlepsze warunki spośród wszystkich regionów w kraju⁸). Wartym odnotowania wyjątkiem jest niska dostępność żłobków. Również ocena indywidualnej jakości życia mieszkańców w regionie na przestrzeni lat 2005-2013 należy do najwyższych w kraju (3 miejsce w 2013, 6 w 2011, 2 w 2009, 3 w 2007 oraz w 2005)⁹.

Obszar Krainy Dinozaurów jest obszarem różnorodnym kulturowo – tak jak cały region opolski. Owa różnorodność jest wynikiem skomplikowanej historii regionu, w tym w szczególności zmian w przynależności państwowej, konsekwencji konfliktów zbrojnych oraz kulturowych wpływów polskich, niemieckich i czeskich. W konsekwencji przemieszczeń ludności po II wojnie światowej obecne społeczności lokalne Krainy Dinozaurów tworzą: ludność rdzenna pochodzenia niemieckiego, potomkowie przesiedleńców z Kresów Wschodnich II Rzeczypospolitej oraz osadników z Polski centralnej i reemigrantów z zachodniej Europy. Na obszarze działania LGD funkcjonują liczne koła mniejszości niemieckiej.

Potencjał kulturowy obszaru jest więc obecnie utrwaloną mieszanką różnorodnego dziedzictwa kulturowego, różnych obyczajów, zwyczajów i odmiennych tradycji (polskich, niemieckich i czeskich). Są to w szczególności elementy folkloru (śląskie stroje ludowe) i twórczości ludowej (kroszonki, korony żniwne), lokalne tradycje (obrzędy związane ze świętami bożonarodzeniowymi i wielkanocnymi, obrzędy karnawałowe, wodzenie niedźwiedzia, grzebanie basa, babski comber, polterabend, gaik majowy), a także specjały kuchni regionalnej (kołocz śląski, placki z blachy, pańckraut, zupa z nudlami lub einlaufem, siemioniotka, molcka, makówka, szpajza, kreple, chrust kartoffelsalat, wodzionka, krupnioki, żymloki, leberwurst, eintof czy polywka).

Silna tożsamość lokalna i regionalna mieszkańców Krainy Dinozaurów jest m.in. efektem funkcjonowania licznych instytucji kultury, w tym szczególnie izb regionalnych, izb pamięci i tradycji (Regionalna Izba Śląska im. Konrada Mientusa w Dańcu, Izba Muzealno-Kolekcjonerska w Dębskiej Kuźni, Wiejska Izba Regionalna w Ligocie Turawskiej, Multimedialna Izba Regionalna w Kadłubie Wolnym, Gminna Izba Regionalna w Zębolicach, Izba Regionalna w Dobrodzieniu, Zabytkowa Chata w Kielczy, Regionalna Izba Tradycji w Zawadzkiem, Izba Regionalna Historii Lokalnej w Kolonowskiem, Zameczek Myśliwski „Malepartus” Zawadzkie – Kały). Pozytywnym czynnikiem wspierającym zachowanie lokalnego dziedzictwa kulturowego na terenie Krainy Dinozaurów są rosnące wydatki gmin na kulturę i ochronę ww. dziedzictwa.

⁸ J.Czapiński, T.Panek (red.), *Diagnoza Społeczna 2013. Warunki i jakość życia Polaków. Raport*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2013, str. 120

⁹ ogólny wskaźnik jakości życia brał pod uwagę następujące wymiary: kapitał społeczny, dobrostan psychiczny, fizyczny i społeczny, poziom cywilizacyjny, dobrobyt materialny, stres życiowy, patologie, *Diagnoza Społeczna 2013*, str. 337

Tabela 12 Wydatki gmin na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego oraz oświatę i wychowanie w przeliczeniu na 1 mieszkańca

	Wydatki na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego w zł			Wydatki na oświatę i wychowanie w zł		
	2006	2013	zmiana %	2006	2013	zmiana %
Dobrodzień	154,36	173,52	12,4	800,81	1199,36	49,8
Zębowice	25,62	59,61	132,7	716,02	973,28	35,9
Chrzastowice	28,56	55,94	95,9	679,27	1116,8	64,4
Ozimek	121,52	120,08	-1,2	736,28	1188,77	61,5
Turawa	26,86	48,07	79,0	818,08	1324,3	61,9
Kolonowskie	120,78	149,14	23,5	709,2	1020,55	43,9
Zawadzkie	36,15	49,96	38,2	705,33	1063,78	50,8
obszar LGD	73,41	93,76	27,7	737,86	1126,69	52,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.stat.gov.pl, data pobrania danych 13.10.2014

Województwo opolskie jest prekursorem szerszego wdrożenia idei odnowy wsi w Polsce. Na obszarze Krainy Dinozaurów znajduje się aż 45 sołectw biorących udział w regionalnym programie odnowy wsi, w którym formalnie uczestniczy ok. 720 sołectw z całego regionu. Są wśród nich takie sołectwa jak: Spórok, Krasiejów, Staniszcze Małe czy Szemrowice – mające najwyższy pod względem zaawansowania w odnowie wsi status uczestnictwa w ww. programie – tj. status lidera odnowy wsi (sołectwa te oprócz własnego dorobku w postaci ogromnej liczby lokalnych przedsięwzięć mają swój niezmierny wkład w rozpropagowanie idei odnowy wsi w setkach sołectw w innych regionach kraju). Dorobek odnowy wsi na tym obszarze wydaje się być jednak niewystarczająco uwzględniony w działaniach LGD.

Rysunek 3 Sołectwa uczestniczące w regionalnym programie odnowy wsi

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Marszałkowskiego Woj. Opolskiego

Tabela 13 Organizacje sektora pozarządowego na obszarze LGD

	spółdzielnie			fundacje			stowarzyszenia		
	2006	2013	zmiana %	2006	2013	zmiana %	2006	2013	zmiana %
Chrzastowice	3	4	33,3	0	2	200,0	13	19	46,2
Dobrodzień	3	2	-33,3	0	2	200,0	20	23	15,0
Kolonowskie	2	2	0,0	1	1	0,0	13	16	23,1
Ozimek	4	4	0,0	2	2	0,0	30	49	63,3
Turawa	3	2	-33,3	0	0	0,0	21	31	47,6
Zawadzkie	5	5	0,0	1	2	100,0	17	23	35,3
Zębowice	3	2	-33,3	0	0	0,0	11	12	9,1
Obszar LGD	23	21	-8,7	4	9	125,0	125	173	38,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.stat.gov.pl, data pobrania danych 29.06.2014

Porównanie liczby fundacji i stowarzyszeń funkcjonujących na obszarze LGD w latach 2006 i 2013 wg. danych GUS pokazuje znaczący przyrost w stosunku do 2006 r. (fundacje o 125%, stowarzyszenia o ok. 38%, przy czym w liczbach bezwzględnych przyrost liczby stowarzyszeń jest zdecydowanie większy niż fundacji). Zdaniem osób ankietowanych w drugim badaniu jest to przede wszystkim wynikiem rosnącej świadomości społecznej w zakresie zalet pracy w tego typu organizacjach, tj. przekonania, iż działając w nich można zrobić coś dobrego dla innych (77,1% odpowiedzi), a także większej dostępności środków finansowych na działalność tego typu instytucji, głównie ze środków unijnych (83,3% odpowiedzi).

Wspomniany wyżej wzrost liczby organizacji pozarządowych (stowarzyszeń, fundacji, itp.) zdaniem ankietowanych znajduje odzwierciedlenie przede wszystkim w rosnącej liczbie organizowanych imprez/wydarzeń/przedsięwzięć na obszarze (83,3% odpowiedzi) oraz pozytywnej zmianie jakościowej ww. przedsięwzięć (68,8% odpowiedzi). Nie udało się uzyskać w miarę zdecydowanej odpowiedzi na pytanie czy jednocześnie skutkuje to zwiększeniem liczby członków tych organizacji (twierdząco odpowiedziało niecałe 40% osób wypowiadających się w tej kwestii, a przecząco prawie 30% ankietowanych, pozostałe osoby nie zajęły żadnego stanowiska w tej kwestii).

Organizacje te współpracują ze sobą w realizacji różnych przedsięwzięć (najczęściej typowych wiejskich imprez, festynów, zawodów sportowych, dożynek), jednak zdaniem ankietowanych współpraca ta ma miejsce częściej w ramach jednej miejscowości lub jednej konkretnej gminy (wskazywane przez ok. 71% ankietowanych), niż szerzej - w ramach LGD. W układzie ponadgminnym jak dotąd współpracowano zdecydowanie rzadziej (wskazania ok. 37,5% w stosunku do ok. 31% głosów, osób które nie znały takich przypadków) głównie w gronie gmin, w tematach projektów realizowanych w ramach LGD (np. projekt „Morawsko-polskie ścieżki tradycji i poznania”). Słaba współpraca między sołectwami była wymieniana jako jedna ze słabych stron w analizie SWOT w LSR 2008-2015. Wnioskując po liczbie pozytywnych odpowiedzi na pytanie o przykłady dobrej współpracy ponadgminnej również i ta kwestia nie uległa znaczącej poprawie.

Warta szczególnego podkreślenia jest aktywność społeczna kobiet, przejawiająca się głównie w funkcjonowaniu licznych Kół Gospodyń Wiejskich. Pielęgnują one lokalne tradycje i folklor, aktywnie włączają się w organizację wielu imprez promujących m.in. lokalną kuchnię, tradycje i obyczaje. Z kolei mężczyźni obszaru tradycyjnie bardziej angażują się w działalność Ochotniczych Straży Pożarnych i lokalnych klubów sportowych.

Tabela 14 Działalność ośrodków kultury, świetlic i klubów

	Domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice			
	liczba imprez 2007	liczba imprez 2013	uczestnicy imprez 2007	uczestnicy imprez 2013
Dobrodzień	157	43	15321	10080
Zębówice	0	49	0	3840
Chrzastowice	0	0	0	0
Ozimek	130	271	40641	25477
Turawa	7	0	320	0
Kolonowskie	12	17	300	2150
Zawadzkie	8	0	3500	0
Obszar LGD	314	380	60082	41547

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.stat.gov.pl, data pobrania danych 13.10.2014

Warunki prowadzenia działalności społeczno-kulturalnej, a w tym także dla funkcjonowania różnorodnych stowarzyszeń i fundacji na obszarze LGD „Kraina Dinozaurów” uległy zdecydowanej poprawie w stosunku do sytuacji sprzed 8-10 lat. Potwierdzają to choćby znacząco większe ww. wydatki na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego czy też na oświatę i wychowanie.

Korzystną zmianę warunków dla działalności stowarzyszeń i fundacji na obszarze Kraju Dinozaurów potwierdzają również wyniki drugiej ankiety, którą aż w 50% wypełnili przedstawiciele organizacji pozarządowych. Zdecydowaną poprawę warunków zauważyło 75% ankietowanych, co nie oznacza jednak, iż organizacje te nie borykają się już z problemami w swoim działaniu. Największe aktualnie problemy to trudności z uzyskaniem tzw. finansowego wkładu własnego do projektów (89,6%) oraz brak dopływu nowych członków, osób ambitnych, zaangażowanych, z nowymi pomysłami i energią do działania (47,9%). Zdaniem ankietowanych do ww. problemów nie należy zaliczać: ani słabych warunków lokalowych (lub sprzętowych) dla funkcjonowania ww. organizacji (41,7% odpowiedzi), ani nieumiejętności szerszej współpracy (37,5% odpowiedzi), czy też braku ciekawych pomysłów na działalność (35,4%), co można odczytywać w kategoriach co najmniej zadowolającego poziomu ww. czynników.

W trakcie spotkań konsultacyjnych w gminach w lipcu br. został uwidoczniiony problem w postrzeganiu/traktowaniu całego obszaru LGD jako jednej spójnej całości (dominowało myślenie w kategoriach jednej gminy lub jednej, konkretnej miejscowości). Zjawisko to zostało pośrednio zdiagnozowane już w analizie SWOT w LSR 2008-2015 (społeczeństwo zamykające się) i znajduje potwierdzenie także w niedawnych badaniach Głównego Urzędu Statystycznego. Zgodnie z nimi mieszkańcy województwa opolskiego cechują się nieznacznie wyższym niż średnia w kraju poziomem poczucia braku związku z ludźmi z sąsiedztwa (gorsza sytuacja w tym zakresie występuje w województwach zachodniopomorskim, mazowieckim,

pomorskim i dolnośląskim)¹⁰. Dużo lepiej natomiast (znacząco wyżej od średniej krajowej) na Opolszczyźnie przedstawia się sytuacja wskaźnika zaangażowania w sieci formalne¹¹.

Rzeczywiste występowanie problemu braku szerszego, całościowego postrzegania Krainy Dinozaurów jako jednego obszaru potwierdziło aż 72,9% ankietowanych w drugim badaniu. Ich zdaniem głównymi przyczynami takiego stanu rzeczy są: swego rodzaju egoizm/patriotyzm lokalny ww. osób, tj. koncentracja głównie na własnych problemach i potrzebach, przy jednoczesnej obojętności na problemy innych (50% odpowiedzi), a także niewystarczające zintegrowanie obszaru/instytucji i ludzi (37,5% odpowiedzi). Pewną rolę odgrywa również niewystarczająca znajomość uwarunkowań pozostałych gmin tworzących LGD, w tym m.in. niewielka dotychczas liczba okazji do spotkań i rozmów z osobami z innych gmin (37,5% odpowiedzi), a także choć w nieco mniejszym stopniu braku znaczącego nacisku na wagę i potrzebę traktowania obszaru LGD jako całości w dotychczasowych komunikatach ze strony LGD (33,3% odpowiedzi). Problem ten jawi się jako jeden z kluczowych z punktu widzenia samej istoty działania podejścia LEADER, zakładającej odejście od myślenia w kategoriach czysto lokalnych czy gminnych na rzecz myślenia o mikroregionie, odpowiadającym terytorium objętym LSR.

Wśród pomysłów na zniwelowanie ww. problemu, a także większe zaktywizowanie mieszkańców obszaru Krainy Dinozaurów najczęściej pojawiały się: organizacja cyklicznych spotkań z mieszkańcami z udziałem organizacji pozarządowych, radnych, młodzieży, dotyczących prezentowania możliwości współpracy, działań realizowanych przez poszczególne organizacje w różnych gminach, dostępnych instrumentów wsparcia oraz wydarzeń na terenie całej LGD. Bardzo istotna byłaby również realizacja wspólnych projektów na obszarze wszystkich gmin tworzących LGD. Wskazane byłoby, aby projekty te były w pewnym stopniu faworyzowane przez Radę Opiniującą, np. poprzez dodatkowe punkty w ocenie.

¹⁰ A.Bieńkuńska, T.Piasecki, *Jakość życia, kapitał społeczny, ubóstwo i wykluczenie społeczne w Polsce*, Główny Urząd Statystyczny, Urząd Statystyczny w Łodzi, Warszawa 2013, str. 170

¹¹ tamże, str. 220

5.4. Analiza potencjału turystycznego i wizerunku zewnętrznego obszaru oraz możliwości rozwoju branży turystycznej

Stopień atrakcyjności turystycznej, wypoczynkowej i rekreacyjnej obszarów wiejskich województwa opolskiego bywa przedmiotem znacząco odmiennych ocen. Nisko oceniają je np. analizy Instytutu Turystyki¹², a także przeprowadzone w 2012 r. badanie pt. „Szanse i zagrożenia oraz potencjalne kierunki rozwoju obszarów wiejskich w Polsce w ujęciu regionalnym”, w którym walory turystyczne obszarów wiejskich województwa opolskiego zostały ocenione jako najniższe spośród wszystkich regionów w kraju¹³. Na tle regionu obszar Krainy Dinozaurów jest obszarem o umiarkowanej i wysokiej atrakcyjności turystycznej. W badaniu ewaluacyjnym LSR 2008-2015 przeprowadzonym w 2013 r., wskazano, iż „...w diagnozie specyfiki obszaru LSR zbyt optymistycznie wskazano na potencjał rozwoju turystyki obszaru. Realizacja lokalnej strategii powinna zawierać, poza rozwojem turystyki również inne istotne dla lokalnej społeczności elementy tj. rozwój kultury i sztuki, działania związane z ochroną środowiska naturalnego, rozwój sektora usług i handlu”¹⁴.

W Strategii Rozwoju Województwa Opolskiego do roku 2020 turystyka jest postrzegana z kolei jako ważny potencjał rozwoju regionu, przy jednoczesnej negatywnej ocenie istniejącego stanu infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i wypoczynkowej. Natomiast w Diagnozie Społecznej 2013 stwierdza się, iż województwo opolskie w najlepszym stopniu spośród wszystkich regionów w kraju zaspokaja m.in. potrzeby mieszkańców w zakresie wypoczynku.

W syntetycznej analizie walorów turystycznych regionu zawartej w Strategii Rozwoju Województwa Opolskiego do roku 2020 wśród głównych walorów i atrakcji turystycznych całego województwa znalazło się kilka z obszaru Krainy Dinozaurów. Spośród turystycznych obiektów przyrodniczo-krajobrazowych wyróżniono m.in. Jezioro Turawskie oraz rzekę Mała Panew. Wśród największych atrakcji turystycznych wymieniono unikatowe w skali europejskiej paleontologiczne stanowisko dokumentacyjne przyrody nieożywionej „Trias” w Krasiejowie – Jura Park. Jest ono stopniowo przekształcane w markowy produkt turystyczny (wraz z otwartym niedawno Parkiem Nauki i Ewolucji Człowieka), związany z utworzeniem jednego z największych w Europie parków tematycznych poświęconych dinozaurom.

Niewątpliwie istotnymi atrakcjami turystycznymi obszaru są również unikatowe pod kątem krajoznawczym, ale już przyciągające mniej liczne grupy turystów zabytki hutnictwa (np. najstarszy w Europie wiszący most żeliwny w Ozimku z 1827 r., Huta Małapanew, Muzeum Hutnictwa Doliny Małej Panwi w Ozimku i kilka innych). Coraz lepiej dla celów turystycznych wykorzystywana jest rzeka Mała Panew, na której organizowanych jest coraz więcej spływów kajakowych. Rozwijają się małe firmy obsługujące te spływy, powstaje infrastruktura towarzysząca (przystanie, punkty gastronomiczne, itp.). Część turystów przyjeżdża na ten obszar w ramach tzw. turystyki sakralnej, odwiedzając bądź to drewniane zabytkowe kościoły w Radawiu,

¹² baza danych GMINA dostępna pod adresem <http://www.intur.com.pl/gmina.php>

¹³ Szanse i zagrożenia oraz potencjalne kierunki rozwoju obszarów wiejskich w Polsce w ujęciu regionalnym, AGROTEC, IGiPZ PAN, Warszawa 2012, str. 46

¹⁴ Badanie ewaluacyjne LSR 2008-2015 LGD „Kraina Dinozaurów”. Raport końcowy, STREFAPLUS Michał Marciniak, Warszawa 2013, str. 24

Dobrodzieniu, Bierdzanach i Zakrzowie Turawskim, bądź zabytkowe kościoły murowane z Kościołem ewangelickim z 1819 r. w Ozimku na czele (zabytek klasy zerowej).

Mimo, iż w LSR 2008-2015 jeden z dwóch głównych celów odwołuje się wprost do rozwiniętej rekreacji i turystyki, to wydaje się, iż potencjał turystyczny Krainy Dinozaurów jako całości predestynuje ten obszar raczej do kategorii obszarów turystyki o charakterze bardziej indywidualnym lub rodzinnym - uzupełnionym rekreacją weekendową i wypoczynkiem wakacyjnym nad jeziorami oraz w lasach. Wyjątkiem jest ww. Jura Park w Krasiejowie, do którego przybywają relatywnie liczne grupy turystów.

Tabela 15 Obiekty turystyczne, miejsca noclegowe oraz korzystający z noclegów

	Obiekty turystyczne ogółem ¹⁵			Miejsca noclegowe ogółem ¹⁶			Korzystający z noclegu ogółem ¹⁷		
	2006	2013	zmiana %	2006	2013	zmiana %	2006	2013	zmiana %
Chrzastowice	2	5	150,0	95	184	93,7	1800	7377	309,8
Dobrodzień	2	2	0,0	24	70	191,7	2655	1674	-36,9
Kolonowskie	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0
Ozimek	3	2	-33,3	72	63	-12,5	2758	870	-68,5
Turawa	8	7	-12,5	537	288	-46,4	7370	4582	-37,8
Zawadzkie	1	1	0,0	36	39	8,3	533	543	1,9
Zębówice	0	1	100,0	0	10	1000,0	0	187	18700,0
Obszar LGD	16	18	12,5	764	654	-14,4	15116	15233	0,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.stat.gov.pl, data pobrania danych 29.06.2014

Potencjał infrastruktury turystycznej obszaru jest wewnątrznie zróżnicowany. Według danych GUS w stosunku do roku 2006 r. nieznacznie wzrosła liczba obiektów turystycznych ogółem, przy jednoczesnym spadku oferowanych miejsc noclegowych (dane te wymagają jednak dodatkowej weryfikacji ze stanem faktycznym np. w gminie Kolonowskie). Liczba osób korzystających z noclegu oscyluje mniej więcej na zbliżonym poziomie. Powyższe dane GUS nie uwzględniają potencjału gospodarstw agroturystycznych na tym obszarze¹⁸. Według danych własnych LGD na dzień 30.09.2014 r. na terenie tym funkcjonują 22 gospodarstwa agroturystyczne, oferujące łącznie 82 pokoje z 223 miejscami noclegowymi.

¹⁵ wg. GUS do turystycznych obiektów noclegowych zalicza się hotele, motele, pensjonaty, inne obiekty hotelowe, domy wycieczkowe, schroniska, schroniska młodzieżowe, szkolne schroniska młodzieżowe, ośrodki wczasowe, ośrodki kolonijne, ośrodki szkoleniowo-wypoczynkowe, domy pracy twórczej, zespoły ogólnodostępnych domków turystycznych, pola biwakowe, kempingi obiekty wypoczynku sobotnio-niedzielnego i świątecznego, zakłady uzdrowiskowe i inne;

¹⁶ począwszy od 2012 r. dane obejmują wszystkie obiekty noclegowe posiadające 10 i więcej miejsc noclegowych

¹⁷ dane o wynajętych pokojach dotyczą tylko hoteli, moteli, pensjonatów i innych obiektów noclegowych

¹⁸ w statystyce GUS dane te ujmowane są od 2012 r., ale począwszy od poziomu województwa, tj. NUTS 2

Tabela 16 Gospodarstwa agroturystyczne na obszarze LGD w 2014 r.

	liczba gospodarstw agroturyst.	pokoje	miejsca noclegowe
Dobrodzień	1	2	10
Zębówice	2	11	28
Chrzastowice	1	12	14
Ozimek	11	36	110
Turawa	3	11	32
Kolonowskie	3	8	23
Zawadzkie	1	2	6
suma	22	82	223

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych własnych LGD, stan na 30.09.2014

Znaczącym problemem dla rozwoju branży turystycznej na tym obszarze jest brak spójnej, zintegrowanej, a przy tym wielowariantowej (elastycznej) i całosezonowej oferty turystycznej, która mogłaby zachęcać turystów do pozostania na tym obszarze dłużej niż 1 lub 2 dni. Do innych barier dla rozwoju lokalnej turystyki zdaniem uczestników spotkań informacyjno-konsultacyjnych zaliczają się również problemy transportowo-komunikacyjne (między niektórymi częściami obszaru LGD można poruszać się jedynie prywatnymi samochodami, brak transportu publicznego, część dróg lokalnych jest w niezadowalającym stanie). Postrzegane jako nieadekwatne do aktualnych oczekiwań i standardów są formy promocji zabytków, atrakcji czy innych elementów oferty turystycznej tego obszaru.

Z kolei raport ewaluacyjny LSR 2008-2015 wskazuje, iż „...barierą hamującą przełamanie sezonowości wypoczynku w regionie może być brak dostatecznie rozwiniętej infrastruktury turystycznej i towarzyszącej, zapewniającej alternatywną dla typowej turystyki wypoczynkowej ofertę regionu”¹⁹.

Powyższe czynniki sprawiają, iż obecnie turystyka w Krainie Dinozaurów ma przeważnie charakter krótkookresowy, tj. jednodniowy lub weekendowy. Zdaniem respondentów drugiej ankiety jest ona aktualnie nastawiona głównie na wypoczynek, relaks i rekreację w spokojnej, interesującej, a przy tym mocno związanej z przyrodą i lokalnym dziedzictwem kulturowym okolicy. Potwierdzeniem dominujących motywów lokalnej turystyki uzyskanym w ankietach - oprócz ww. motywów dinozaura i tych związanych z hutnictwem - są zdaniem respondentów: lasy, spływy kajakowe, ścieżki rowerowe oraz zabytki sakralne.

Zgodnie z informacjami przekazanymi przez gminy z obszaru LGD w ostatnich 3 latach uruchomiono atrakcje turystyczne lub oddano do użytku m.in. następujące obiekty istotne z punktu widzenia rozwoju lokalnej turystyki:

¹⁹ Badanie ewaluacyjne LSR 2008-2015, str. 24

Rysunek 4 Nowe atrakcje i obiekty istotne z punktu widzenia rozwoju turystyki na obszarze LGD

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ankietowych

Gminy obszaru w różnym stopniu inwestują w rozwój turystyki, tak jak różny jest ich potencjał i uwarunkowania w tym zakresie, w różnym stopniu czerpiąc z niej również dochody.

Tabela 17 Zestawienie dochodów i wydatków gmin w obszarze turystyki w latach 2011-2013

	dochody 2011-2013	wydatki 2011-2013	różnica dochody - wydatki
Dobrodzień	0,0	0,0	0,0
Zębówice	0,0	0,0	0,0
Chrząstowice	0,0	0,0	0,0
Ozimek	1 861 296,4	939 919,3	921 377,1
Turawa	590 765,5	1 685 259,5	-1 094 494,1
Kolonowskie	55 979,4	198 726,2	-142 746,8
Zawadzkie	4 345 917,2	8 040 536,2	-3 694 618,9
obszar LGD	6 853 958,5	10 864 441,2	-4 010 482,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.stat.gov.pl, data pobrania danych 13.10.2014

Ze względu na powyższe, rozwój turystyki i rekreacji pełnił będzie zapewne (poza nielicznymi wyjątkami) nadal rolę raczej uzupełniającą w strukturze dochodów gmin, firm i gospodarstw domowych na tym obszarze. Nie znaczy to, iż nie posiada on dalszego potencjału wzrostu i rozwoju jakościowego. Najlepszym tego przykładem jest grupa małych firm, które w ostatnich kilku latach rozwinęły swoją działalność w

oparciu o wynajem kajaków i organizowanie spływów kajakowych Małą Panwią. Przemysłanego i całościowego podejścia wymaga jeszcze kwestia zapewnienia najwyższego bezpieczeństwa uczestnikom ww. spływów kajakowych.

Uczestnicy spotkań konsultacyjnych podkreślali wielokrotnie, iż widzą w obszarze turystyki jeszcze wiele do zrobienia, w szczególności w sferze lokalnej gastronomii i zakwaterowania, jak również spójnego, kompleksowego wkomponowania poszczególnych elementów oferty turystycznej w jeden zintegrowany produkt turystyczny (odczuwalny jest np. brak wspólnego biletu, umożliwiającego skorzystanie z kilku atrakcji w preferencyjnej cenie). Zadanie to będzie możliwe tylko w przypadku lepszej, świadomej współpracy przedsiębiorców świadczących ww. usługi, opartej o zasadę zgodnie z którą wspólny sukces danej branży przyniesie zyski poszczególnym podmiotom lokalnym. Wskazane byłoby powstanie lub wyłonienie podmiotu, który podjąłby się roli operatora ww. zintegrowanej oferty turystycznej obszaru Krainy Dinosaurów.

Podobny potencjał rozwoju widoczny jest ciągle w obszarze agroturystyki oraz turystyki rowerowej (gdzie brakuje jednolitego oznakowania i małej infrastruktury towarzyszącej, a także ww. całościowego podejścia, które mogłoby odwoływać się do założeń proponowanego przed laty na tym obszarze systemu ścieżek rowerowych Doliny Małej Panwi.

W ostatnich kilku latach powstało kilkanaście nowych gospodarstw agroturystycznych. LGD zrealizowała nawet specjalnie dedykowany projekt, mający na celu rozwój agroturystyki. Jego potencjalne, korzystne oddziaływanie zostało mocno ograniczone późniejszym brakiem przyznanego dofinansowania dla uczestników ww. projektu w działaniu „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej”. Mimo tej niefortunnej sytuacji, nie należy zaprzestawać wspierania rozwoju agroturystyki na tym obszarze, gdyż ma ona jeszcze spory potencjał rozwojowy (twierdzi tak m.in. duża część przedstawicieli sektora publicznego).

W ostatnich kilku latach LGD „Kraina Dinosaurów” czyniła starania mające na celu inwentaryzację i promocję walorów turystycznych na obszarze wydając mapy, przewodniki i inne opracowania. Jednak na ww. spotkaniach konsultacyjnych podkreślano, iż konieczne jest lepsze oznakowanie poszczególnych elementów szlaku (np. odległości do przystani kajakowych, sklepów, punktów gastronomicznych, innych atrakcji, itp.). Również konieczna jest lepsza promocja i docieranie z ofertą do nowych, potencjalnych klientów ze szczególnym uwzględnieniem promocji nowoczesnymi kanałami (głównie w internecie i mediach społecznościowych).

Na pytanie czy obszar działania LGD „Kraina Dinosaurów” posiada swego rodzaju wizerunek zewnętrzny 60,4% respondentów drugiej ankiety odpowiedziało, że tak, z kolei 25%, że nie (pozostała część ankietowanych nie udzieliła żadnej odpowiedzi na to pytanie). Najczęściej jest on kojarzony z Jura Parkiem w Krasiejowie, spływami kajakowymi oraz spędzaniem wolnego czasu z rodziną (jednak zaledwie 27,1% ankietowanych potrafiło określić go jakkolwiek), natomiast rzadziej z atrakcjami przemysłu hutniczego. Odczuwalne w ww. odpowiedziach zdominowanie wizerunku obszaru motywem dinozaura wydaje się być w rzeczywistości niewystarczająco uzasadnione, ponieważ z jednej strony motyw ten jest bardzo silny, ale z drugiej ma on charakter wyraźnie punktowy, bo ograniczony do tylko jednej gminy. Należy

zastanowić się czy w przyszłości nie poszukać lub nie wzmocnić innych motywów, bardziej reprezentatywnych i wspólnych w skali całego obszaru LGD.

Wśród odpowiedzi na pytanie o elementy wizerunku wymagające wzmocnienia wskazywano najczęściej na konieczność większej i bardziej spójnej promocji atrakcji i walorów tego obszaru (jednolite oznakowanie, witacze, promocja w internecie i mediach społecznościowych).

Do wzmocnienia wizerunku mogłyby się również przyczynić oryginalne, lokalne pamiątki z obszaru Krainy Dinozaurów. Istotne byłoby, aby były one wytwarzane z lokalnych surowców, a przynajmniej na obszarze LGD. Na pytanie o produkt, który mógłby być oryginalną pamiątką z tego obszaru ankietowani najczęściej wymieniali propozycje związane z motywem dinozaura (maskotka, figurka, do pomalowania, jajo, w gipsie, kość, breloczki, kolekcje gatunków, ciastka lub torba na zakupy w kształcie, a nawet kostka podobna do kostki Rubika, w której na każdej ścianie byłby do ułożenia obrazek przedstawiający innego dinozaura). W ww. propozycjach pojawiły się również produkty lokalne (herbatki, nalewki, mieszanki ziół, miody, wyroby ceramiczne i garncarskie).

Możliwości dalszego rozwoju potencjału turystycznego zdaniem przedstawicieli gmin obszaru LGD drzemią głównie w rozwoju agroturystyki i turystyki rowerowej, a w dalszej kolejności w rozwoju turystyki kajakowej i innych form wypoczynku i rekreacji. Niedocenione z kolei praktycznie zupełnie zostały możliwości związane z turystyką w oparciu o istniejące na obszarze dziedzictwo i potencjał kulturowy. W badaniu ewaluacyjnym LSR Krainy Dinozaurów na lata 2008-2015 zostały zawarte interesujące sugestie, być może do ponownego rozważenia przez LGD, tj.:

„Na tle regionu opolskiego obszar LSR charakteryzuje się dużym nasyceniem obiektów zabytkowych i budownictwa ludowego. Obszar LSR charakteryzuje się bogactwem kultury ludowej oraz sakralnej. Zasadne będzie zatem wspieranie w ramach działań LGD działań w kierunku waloryzacji zabytkowego zasobu wsi regionu. Obszary wiejskie skrywają tradycyjne elementy kultury narodowej: język, kulturę, obyczaj oraz chrześcijańskie tradycje. Tradycję odziedziczoną w krajobrazie, kulturze, obyczaju, architekturze, w sposobach uprawy ziemi i produkcji żywności. Tradycję polskiej wsi rozumianej jako pielęgnowanie ziemi, zwyczajów rodzinnych, religijnych i patriotycznych. W sposobach życia i działania wspólnot wiejskich. Korzenie i tradycja na wsi kolorowe są poprzez swoją wielokulturowość. Na wsi, bardziej niż w gęszczy miasta, widać przenikanie kultury katolickiej, prawosławnej, tatarskiej czy muzułmańskiej.

Podstawą rodzącego się przemysłu turystycznego może być zatem dziedzictwo kulturowe i kultura wiejska. Aby osiągnąć na tym polu sukces należy szczególnie wspierać rozwój jakościowy i ilościowy bazy noclegowej i gastronomicznej dzięki wsparciu środków dostępnych w LGD; zbudować i zmodernizować infrastrukturę służącą rozwojowi aktywnych form wypoczynku (szlaki piesze, trasy rowerowe).

Za zasadne uznać należy tworzenie warunków do rozwoju turystyki w oparciu o elementy kultury wiejskiej; budowanie marki produktu regionalnego w pierwszej kolejności o kulturę i tradycję wiejską, w dalszej o walory klimatyczne i środowiskowe. Podkreślić jednak warto, że budowanie produktu turystycznego opartego na kulturze wiejskiej skierowanego do mieszkańców dużych miast (tj. aglomeracja opolska) wymagać będzie właściwej formy promocji i informacji...”²⁰

²⁰ Badanie ewaluacyjne LSR 2008-2015, str. 24-25

5. Wyniki sondażu dot. zgłoszonych w trakcie spotkań pomysłów na przyszłe projekty

Celem spotkań informacyjno-konsultacyjnych w poszczególnych gminach obszaru Krainy Dinozaurów było również wstępne dyskutowanie i gromadzenie propozycji projektów, które mogłyby zostać zrealizowane w ramach kolejnej lokalnej strategii rozwoju Stowarzyszenia na lata 2015-2022. Propozycje zostały zebrane, zredagowane i poddane pod osąd lokalny w drugim badaniu ankietowym. Respondenci zostali poproszeni o wskazanie maksimum 3 propozycji (ich zdaniem w największym stopniu mających szansę przynieść największą korzyść dla całego obszaru) z każdego z trzech obszarów tematycznych (1. Aktywizacja, społeczeństwo, kultura i sport; 2. Turystyka; 3. Buchalteria, działalność gospodarcza, biznes). Propozycje tych w żadnym wypadku nie należy postrzegać jako zamkniętego katalogu, a przytoczony niżej ranking ma charakter orientacyjny (sondujący zainteresowanie konkretnymi typami projektów).

W obszarze AKTYWIZACJA, SPOŁECZEŃSTWO, KULTURA, SPORT zbiorcze wyniki ankiety przedstawiały się następująco:

L.p.	Propozycja projektu	Liczba głosów
1.	Animatory osb starszych - przeszkolenie grupy instruktorów, którzy mogliby prowadzić różnorodne, tematyczne zajęcia dla osb starszych w poszczególnych gminach	24
2.	Poprawa infrastruktury do spędzania wolnego czasu na wolnym powietrzu, urządzenie centrów wiejskich	18
3.	Szkolenie z zakresu tworzenia wiosek tematycznych – wzorowanych na istniejących już wsiach: hobbitów, końca świata, chleba i wina, tradycji, itp.	15
4.	Najlepsze jadlo z Krainy Dinozaurów - konkurs kulinarny	12
5.	Pokazy lokalnych tradycji rzemieślniczych (głównie stolarskich i rękodzielniczych)	11
6.	Animatory kultury – j.w z tym, że z nastawieniem na kulturę i nie tylko dla osb starszych	10
7.	Wędrujące warsztaty muzyczne w świetlicach wiejskich	9
8.	Angielski przez Sztukę – promocja innowacyjnej metody nauczania języka angielskiego dla dzieci i młodzieży	8
9.	Festyn Smaki Jesieni – z udziałem kół gospodyń wiejskich, promowanie m.in. lokalnych produktów kulinarnych bazujących na dyni	8
10.	Powrót do Przeszłości – cykl imprez towarzyszących, marsze przebierańców, postaci historycznych, postaci z legend, itp.	8
11.	Międzypokoleniowe olimpiady sportowe – cykl zawodów sportowych integrujących najmłodszych i najstarszych mieszkańców obszaru, z konkurencjami zgłaszanymi przez gminy (na zasadzie 1 gmina zgłasza 1 konkurencję, w której rywalizują uczestnicy z wszystkich pozostałych gmin)	6
12.	Wspieranie edukacji i rozwoju indywidualnego przez sztukę – warsztaty kreatywne	6
13.	Promocja ginących, tradycyjnych zawodów	5
14.	Kursy hipoterapii dla osb niepełnosprawnych	5
15.	Promowanie idei wolontariatu wśród mieszkańców – dobre przykłady, dni wolontariatu, targi wolontariatu	4
16.	Konkurs na projekty współpracy lokalnych organizacji pozarządowych z obszaru LGD – których celem byłoby wyłonienie i nagrodzenie (częściowe dofinansowanie) najlepszych inicjatyw w zakresie współpracy	3

W obszarze TURYSTYKA na poszczególne projekty oddano następującą liczbę głosów:

L.p.	Propozycja projektu	Liczba głosów
1.	Rozwój turystyki rowerowej , min. poprzez uzupełnienie oznakowania ścieżek rowerowych – np. o informacje z zakresu lokalnej gastronomii i możliwości noclegu, połączenie i uzupełnienie istniejącej infrastruktury rowerowej	30
2.	Warsztaty nt. kreowania lokalnego produktu turystycznego	23
3.	Przewodnicy po Krainie Dinozaurów – przeszkolenie przewodników turystycznych z historii, dziedzictwa kulturowego, wiedzy przyrodniczej, atrakcji turystycznych, bazy noclegowo-gastronomicznej <u>całego obszaru LGD</u> , którzy byliby w stanie na bieżąco obsługiwać turystów, pilotować wycieczki, oferując wariantowe programy w zależności od konkretnych uwarunkowań i upodobań turystów	19
4.	Poszerzenie ofert gospodarstw agroturystycznych o turystkę rowerową i konną	16
5.	Rozwój turystyki kajakowej , m.in. poprzez lepsze oznakowanie szlaku kajakowego Małej Panwi – jednolitymi znakami, np. długość płynięcia, odległości do przystani kajakowych, punktów gastronomicznych, sklepów	13
6.	Wytyczenie i oznakowanie tras do biegania na nartach oraz do nordic walking	9
7.	Operator turystyczny obszaru Krainy Dinozaurów – projekt przewidujący utworzenie podmiotu gospodarczego zajmującego się stricte organizowaniem turystyki na obszarze Krainy Dinozaurów	8
8.	Lokalne taxi Krainy Dinozaurów – zorganizowanie opcjonalnego transportu na potrzeby turystów	5

W obszarze BUCHALTERIA, DZIAŁALNOŚĆ GOSPODARCZA, BIZNES poszczególne projekty zostały docenione wg. następującej kolejności:

L.p.	Propozycja projektu	Liczba głosów
1.	Cateringowy inkubator kuchenny – projekt przewidujący modernizację i wyposażenie wybranego obiektu na potrzeby prowadzenia działalności gospodarczej dla kilku małych firm, wytwarzających produkty żywnościowe na wynos, np. dla osób niepełnosprawnych, przedszkoli, domów opieki, itp.	24
2.	Szkolenia z zakresu prowadzenia księgowości w stowarzyszeniach i fundacjach	21
3.	LEADERowy Fundusz Pożyczkowy dla lokalnych przedsiębiorców i stowarzyszeń – umożliwiającego otrzymanie pożyczki na realizację projektów	18
4.	Szkolenia informacyjne dot. prowadzenia działalności gospodarczej	17
5.	Szkolenia z zakresu spółdzielczości socjalnej - szczególnie dla kobiet wychowujących małe dzieci, zainteresowanych pracą na część etatu	15
6.	Konkurs na projekty współpracy lokalnych przedsiębiorców z branży stolarskiej i turystycznej – j.w	8

Dodatkowo w wypełnionych ankietach zgłoszono potrzebę umożliwienia realizacji w przyszłości przedsięwzięć z następujących zakresów:

Tabela 18 Wykaz potrzeb w zakresie dofinansowania projektów na obszarze LGD

Projekty inwestycyjne (tzw. twarde)	Projekty nieinwestycyjne (tzw. miękkie)
<ul style="list-style-type: none"> - dofinansowanie ochrony zabytków i pomników przyrody - remonty służące ocaleniu elementów dziedzictwa kulturowego (izb pamięci, stodół) - lepsze oznakowanie terenów turystycznych - rekultywacja interesujących miejsc przyrodniczych, turystycznych - miejsca odpoczynku na trasach rowerowych - ścieżki dla starszych i niepełnosprawnych - remont, modernizacja świetlic, klubów wiejskich i ich wyposażenie - tworzenie placów zabaw z siłowniami na zewnątrz - projekty dot. tworzenia infrastruktury społecznej (toalety) - dofinansowanie zakupu sprzętu: stoły, gabloty, szafy - zorganizowanie domów dziennego pobytu dla seniorów - tworzenie gospodarstw agroturystycznych - remont modernizacja lokalnej bazy gastronomicznej i hotelarskiej - modernizacja pomieszczeń gminnych bibliotek - tworzenie infrastruktury turystycznej - projekty z zakresu odnawialnych źródeł energii - mobilne wypożyczalnie rowerów - uruchomienie transportu turystycznego na terenie LGD - tworzenie ścieżek pieszych, rowerowych oraz pieszo – rowerowych - poprawa infrastruktury na terenach boisk trawiastych. - 	<ul style="list-style-type: none"> - promocja lokalnych tradycji stolarskich - mobilny angielski - nauka z dojazdem na miejsce - dzień seniora, dzień dziecka, nauczyciela - baza internetowa - atrakcje, miejsca noclegowe, gastronomia - zajęcia dla dzieci w świetlicach wiejskich - jarmarki bożonarodzeniowe i wielkanocne - poprawa zdrowia i aktywności osób starszych - szkolenie z zakładania ogrodów zielonych i wykorzystywania ziół - plenery artystyczne i warsztaty, podstawy malowania, rzeźbienia itp. - lokalne imprezy, dożynki, dni miasta - szlak turystyczny - śladami hutnictwa na obszarze LGD - rodzinne trasy rekreacyjne - witacze ze wspólnym motywem - kursy językowe na wysokim poziomie - imprezy kulturalne na poziomie (koncerty, spektakle, pokazy filmowe) - giełda lokalnych ofert pracy - szkolenia z nowych umiejętności dla osób 45+ - praca dorywcza dla młodzieży w czasie wakacji - zajęcia z rękodzieła - tworzenie nowoczesnej strony www - wyposażenie młodzieżowych orkiestr - e-usługi turystyczne - utworzenie ścieżek historyczno–edukacyjnych w sołectwach - konkursy i imprezy promujące lokalne tradycje kulturalne i walory turystyczne;

Źródło: na podstawie ankiet

6. Podsumowanie

W całości realizacji zadania pt. analiza aktualnych uwarunkowań i potrzeb rozwojowych obszaru działania LGD „Kraina Dinozaurów” w kontekście prac przygotowawczych do opracowania Lokalnej Strategii Rozwoju na lata 2015-2022 wzięło udział ponad 130 osób i podmiotów lokalnych (z czego 80 osób stanowili uczestnicy spotkań informacyjno-konsultacyjnych w gminach). Pozyskano łącznie 55 wypełnionych ankiet (7 ankiet pierwszych i 48 ankiet drugich). Pierwszą ankietę wypełnili przedstawiciele wszystkich gmin, drugą ankietę wypełniło 48 osób, z czego ok. 69 % stanowili członkowie LGD (w tym ok. 8% członkowie jej organów statutowych). 50% wypełnionych ankiet pochodziła od osób reprezentujących sektor społeczny, 31,3% od osób reprezentujących sektor publiczny, a 6,3% gospodarczy (w pozostałej części ankiet nie zaznaczono reprezentowanego sektora).

W wyniku przeprowadzonych działań stwierdza się, iż opracowana w 2008 r. analiza SWOT dla obszaru Krainy Dinozaurów w ramach strategii na lata 2008-2015 w obszarach uwarunkowań demograficznych, gospodarczych, społecznych i kulturowych oraz turystycznych po kilku latach realizacji LSR pozostaje w dużej części aktualna. Przeprowadzone badania ankietowe wykazały, iż dotychczasowymi działaniami Krainy Dinozaurów, w tym wszystkich beneficjentów poszczególnych projektów, udało się wzmocnić część mocnych stron (m.in. rozwijające się społeczeństwo obywatelskie, wzrastająca ilość aktywnych organizacji lokalnych, zachowane, bogate tradycje śląskie oraz specyficzne lokalne tradycje związane z hutnictwem, duża liczba zabytków). Jednocześnie udało się zniwelować lub częściowo ograniczyć słabości tego obszaru (w szczególności dotyczy to niskiej świadomości zasobów przyrodniczych obszaru, sposobów ich wykorzystania i ochrony, małej liczbie miejsc rekreacji i rozrywki dla mieszkańców, zanikającego folkloru śląskiego, małej liczby organizacji lokalnych zainteresowanych realizacją projektów aktywizujących społeczność lokalne czy niedoinwestowania obiektów i urządzeń infrastruktury społecznej w zakresie oświaty, wypoczynku, kultury i sportu). W pewnym stopniu przyczyniło się to do poprawy lokalnych uwarunkowań rozwojowych na tym obszarze. Niestety rozwiązanie największych aktualnych problemów tego obszaru, w szczególności braku miejsc pracy, niskiej dzietności czy starzenia się społeczeństwa wymaga zabiegów i nakładów znacznie przekraczających instrumentarium i możliwości podejścia LEADER. Nie będzie ono możliwe bez wyraźnych zabiegów i władz regionalnych i krajowych o charakterze systemowym.

Na pytanie czy dotychczasowe cele LSR na lata 2008-2015 (tj. Cel A - aktywne, zintegrowane i innowacyjne społeczeństwo, zachowujące lokalne tradycje oraz cel B - rozwinięta rekreacja i turystyka na terenie Krainy Dinozaurów) pozostają wciąż aktualne aż 73% respondentów udzieliło odpowiedzi twierdzącej (żaden nie stwierdził przecząco), a 27% nie wypowiedziało się w tej kwestii w ogóle. Zasadność ich częściowej modyfikacji potwierdziło z kolei ok. 17% ankietowanych, przy czym w znacznej większości nie podali oni propozycji konkretnych zmian. Jedyną propozycją, która padła kilkakrotnie było położenie w nowej strategii większego nacisku na kwestie gospodarcze, w tym w szczególności rozwój przedsiębiorczości i tworzenie nowych miejsc pracy. Taką właśnie rekomendację poddaje się pod rozważenie władzom LGD, biorąc pod uwagę zakładane w nowym PROW 2014-2020 większe

ukierunkowanie działań LEADER na lokalny rozwój gospodarczy, w tym w szczególności tworzenie nowych miejsc pracy.

Badanie ankietowe wykazało, iż w świadomości mieszkańców tego obszaru Kraina Dinozaurów posiada swój własny zewnętrzny wizerunek. Jednak nie jest on ani jednolity ani mocno utrwalony. Sam motyw dinozaura – sprowadzający się póki co do skojarzeń z Jura Parkiem w Krasiejowie (skojarzeń o charakterze punktowym), przy braku innych elementów - może okazać się zbyt słaby i mało atrakcyjny dla pozostałych gmin obszaru, aby został skutecznie i trwale osadzony w świadomości mieszkańców i turystów. Rekomenduje się pracę nad wizerunkiem w szerokim gronie członków LGD, być może również przy pomocy profesjonalnego doradcy.

Niewątpliwie bardzo istotną kwestią dotyczącą LGD „Kraina Dinozaurów” jako organizacji partnerskiej, ujawnioną w trakcie wstępnych prac nad analizą i zweryfikowaną następnie w drugiej ankiecie, jest występujący w znacznej skali problem zbyt wąskiego, momentami partykularnego myślenia o działalności LGD. Kwestia ta może wydatnie ograniczać uzyskiwanie wartości dodanej, która ze swej istoty powstaje głównie w wyniku łączenia potencjałów i szerszej współpracy. Zmiana tej sytuacji na obszarze Krainy Dinozaurów wymagać będzie systematycznej, ciągłej pracy. W dłuższym okresie czasu może przynieść jednak potencjalnie wiele zmian jakościowych w oddziaływaniu podejścia LEADER na tym obszarze, wliczając efekty samo-podtrzymywania się najlepszych inicjatyw bez dodatkowego wsparcia zewnętrznego. Należy liczyć się z tym, iż wsparcie podejścia LEADER może w przyszłości zostać ograniczone, a nawet w ogóle zaprzestane.

Ze względu na brak w momencie powstawania niniejszego raportu ostatecznego zatwierdzenia zakresu działań LEADER w PROW 2014-2020, trudno jest jednoznacznie stwierdzić w jakim stopniu możliwości podejścia LEADER 2014-2020 będą w stanie zaspokoić istniejące potrzeby mieszkańców i podmiotów obszaru Krainy Dinozaurów. Wydaje się jednak, iż istniejące uwarunkowania obszaru w połączeniu z zakresem proponowanych do realizacji działań w ramach LEADERa pozwolą zrealizować przynajmniej część z pomysłów, kontynuując tym samym ważną misję Stowarzyszenia LGD „Kraina Dinozaurów”.

7. Wykorzystane dokumenty

- J.Czapiński, T.Panek (red.), *Diagnoza Społeczna 2013. Warunki i jakość życia Polaków. Raport*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2013
- A.Bieñkuńska, T.Piasecki, *Jakość życia, kapitał społeczny, ubóstwo i wykluczenie społeczne w Polsce*, Główny Urząd Statystyczny, Urząd Statystyczny w Łodzi, Warszawa 2013
- R.Jończy, *Zagraniczne migracje zarobkowe z województwa opolskiego w latach 2008–2010 oraz ich wpływ na opolski rynek pracy i sferę fiskalną samorządów terytorialnych. Diagnoza i rekomendacje w kontekście rozwoju regionu*, Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego, Opole 2011
- *Strategia Rozwoju Województwa Opolskiego do roku 2020*, Samorząd Województwa Opolskiego, Opole 2012
- *Produkt krajowy brutto – Rachunki regionalne w 2011 r.*, GUS w Warszawie, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice 2013
- *Raport „Szanse i zagrożenia oraz potencjalne kierunki rozwoju obszarów wiejskich w Polsce w ujęciu regionalnym, Raport podsumowujący”*, Agrotec Polska sp. z o.o. IGiPZ PAN na zlecenie FAPA, Warszawa 2013
- *Badanie ewaluacyjne LSR 2008-2015 LGD „Kraina Dinozaurów”. Raport końcowy*, STREFAPLUS Michał Marciniak, Warszawa 2013
- *Lokalna Strategia Rozwoju LGD „Kraina Dinozaurów” na lata 2008-2015*

8. Spis tabel

Tabela 1 Dane dot. liczby ludności oraz przyrostu naturalnego na obszarze LGD	8
Tabela 2 Salda migracji wewnętrznej i zewnętrznej	9
Tabela 3 Ludność wg. ekonomicznych grup wieku.....	9
Tabela 4 Wskaźnik obciążenia demograficznego obszaru LGD	11
Tabela 5 Charakterystyka podmiotów gospodarczych na obszarze LGD.....	13
Tabela 6 Inwestycje szczególnie istotne dla rozwoju lokalnej gospodarki planowane przez samorządy lokalne do 2017 r.....	15
Tabela 7 Dochody gospodarstw rolnych ze źródeł rolniczych i pozarolniczych w 2010 r.	15
Tabela 8 Stopa bezrobocia w powiatach, na terenie których znajdują się gminy należące do LGD.....	16
Tabela 9 Bezrobotni zarejestrowani oraz bezrobotni w ludności w wieku produkcyjnym	16
Tabela 10 Bezrobocie rejestrowane w podziale na płci (K-kobiety, M-mężczyźni)...	17
Tabela 11 Odsetek ludności korzystającej z urządzeń sieciowych w % ogółu ludności (dane z roku 2012)	17
Tabela 12 Wydatki gmin na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego oraz oświatę i wychowanie w przeliczeniu na 1 mieszkańca.....	19
Tabela 13 Organizacje sektora pozarządowego na obszarze LGD	20
Tabela 14 Działalność ośrodków kultury, świetlic i klubów	21
Tabela 15 Obiekty turystyczne, miejsca noclegowe oraz korzystający z noclegów..	24
Tabela 16 Gospodarstwa agroturystyczne na obszarze LGD w 2014 r.....	25
Tabela 17 Zestawienie dochodów i wydatków gmin w obszarze turystyki w latach 2011-2013	26
Tabela 18 Wykaz potrzeb w zakresie dofinansowania projektów na obszarze LGD	31

9. Załączniki

1. Załącznik nr 1 - Materiał wyjściowy do przeprowadzenia analizy
2. Pierwsza ankieta (gminy)
3. Druga ankieta (członkowie LGD, mieszkańcy)